

Almanya’da Sivil Toplum Anlayışı ve Organizasyonu

Civil Society in Germany: Its Conceptualization and Organization

Murat Kalkan¹

¹(Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Almanya, sosyal politika uygulamalarının olduğu kadar, sosyal politika bilim disiplininin de hem ortaya çıkmasında hem de gelişmesinde önemli bir ülkedir. Bu çerçevede de sosyal devlet olarak karakteristik bir konumda yer almaktadır. Bunun bir yansıması ise sivil toplum alanında kendini göstermekte ve literatürde, Almanya’nın, karşılaştırmalı refah devleti çalışmalarına benzer şekilde, korporatist bir sivil toplum rejimi örneği olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. İşte bu noktada çalışmanın amacı ise, Almanya’daki sivil toplum anlayışının ve örgütlenmesinin, güncel durumunun tespiti olarak belirlenmiş; dayanak noktası sosyal politika-sosyal devlet dönüşümü perspektifi olmuştur. Bunun için çalışmada öncelikle sosyal politika-sivil toplum ilişkisi kavramsal düzlemde ele alınmış daha sonra da Almanya’daki mevcut durum tarihi süreç üzerinden anlamlandırılarak değerlendirilmiştir. Netice olarak, son yıllarda yapılan araştırmalardan elde edilen veriler ışığında, Almanya’nın sivil toplum örgütlenmesinde büyümenin olduğu ama buna yapısal bir dönüşümün eşlik ettiği görülmüştür. Bir başka deyişle Alman sivil toplum örgütlenmesinde ‘işletmecilik’ mantığının ve ‘profesyonelleşme’ eğiliminin giderek ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

Germany has been an important country in the emergence and development of social policy practices and the discipline of social policy science and as such has a characteristic position as a welfare state. This is reflected in the field of civil society, with Germany having been analyzed in the literature as an example of a corporatist civil society regime, similar to comparative welfare state studies. In this regard, this study aims to determine the current state of civil society’s conceptualization and organization in Germany, and the main focus of this study involves the social policy-welfare state perspective. For this purpose, the study first analyzes the relationship between social policy and civil society on a conceptual level before evaluating the current situation in Germany through the historical context. As a result and in light of the data obtained from research conducted in recent years, the study observes growth to have occurred in Germany’s civil society organization, but this growth has also been accompanied by a structural transformation. In other words, the ‘corporatization’ and tendency toward ‘professionalization’ are observed to have gained weight in German civil society organizations.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Gönüllülük, Refah Devleti, Sivil Toplum Kuruluşları, Sivil Toplum, Sosyal Politika

Keywords: Germany, Volunteering, Welfare State, Civil Society Organizations, Civil Society, Social Policy

EXTENDED ABSTRACT

The research on civil society and civil society organizations has had a long history. However, it also draws attention as a subject that has been increasingly addressed in recent years. In this respect, civil society and their respective organizations constitute an important field of study regarding social policy, because the qualitative and quantitative status of civil society is accepted as an indicator of the development of countries and societies. Although some issues occur that cannot be unanimously defined, civil societal understandings have developed by being shaped around certain cultural values in the lives of societies. In other words, the forms of organization that these understandings bring with them are inevitably formed with various qualities that change from one country to another. In this respect, the Federal Republic of Germany is a remarkable country. Comparative studies have characterized Germany as a model country regarding its welfare state classifications and categorization of civil society regimes. As a matter of fact, the social policy and welfare state approach that forms the basis of the social structure in Germany has also affected civil society organizations socioeconomically and legally and is an important factor in how they are positioned.

Corresponding Author: Murat Kalkan **E-mail:** murat.kalkan@istanbul.edu.tr

Submitted: 31.03.2023 • **Revision Requested:** 04.06.2023 • **Last Revision Received:** 08.06.2023 • **Accepted:** 14.06.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

In line with this, this study aims to determine the current situation of the understanding and organization of civil society in Germany. The main question here is how Germany is categorized as a country in civil society regimes and where is the situation heading. Therefore, this study examines the understanding and organization of civil society in Germany as one of the most politically and socioeconomically important countries in the world from the perspective of the transformation of social policy-welfare state understandings and makes an assessment of the current situation in the country.

As in the rest of the world in recent years, the quantitative and qualitative development of organized civil society in Germany has received much attention. The political authorities are interested in various studies and practices and have supported the development of civil society through specific regulations. The analysis this study conducts shows that the first types of civil society organizations in German society in the modern sense were encountered in the 19th century. In this respect, a growing interest is seen to have occurred, one that has been intensifying since the 1990s. Germany can be said to have an above-average position in the world ranking in this regard, and its statistics that reveal the understanding of civil society to have developed through gradual diversification over the years is an indication of this. Unfortunately, no exact number can be given regarding the number of civil society organizations there, which are said to have increased especially after the German unification in 1990. However, research conducted in recent years helps to understand the volunteering and institutional infrastructure of civil society. In this context, both volunteerism and the number of civil society organizations (currently more than 656,000) have increased in Germany.

Research on the understanding and organization of civil society in different countries shows that Germany is positioned differently from the Anglo-Saxon world and from Scandinavian countries, as well as its classification of social policy and existence as a welfare state. It is seen that the relations between non-governmental organizations and the state in Germany are strong and a corporatist approach is adopted. The fact that Germany is seen as one of the models of a corporatist welfare state in which civil society actors play an important role in the welfare mix actually indicates the presence of a wide space for civil society organizations alongside the state, especially regarding the provision of social services and practices to those concerned. First of all, this is the manifestation of the social policy-social state approach that developed in relation to the construction process of the German national state and is nothing more than a path dependency that has developed for over a hundred years.

In Germany, the reforms in the welfare state and especially the social changes caused by demographic developments in recent years have produced important results by affecting the preferences of those in civil society organizations. The civil society organization has shown a growth trend simultaneously accompanied by a structural transformation. This is because the increase in non-profit limited liability companies and the trend toward the informalization of civil society participation has simultaneously paved the way for the weakening of the corporatist institutional foundations of the German civil society understanding. In other words, organized civil society in Germany has grown, and its main characteristic is transformation. The German civil society regime must therefore also seek a position in the context of the transformation of social policies and the welfare state. In this context, these societies can evolve partly toward a liberal civil society regime. This is because the increasing tendency toward 'corporatization' and 'professionalization' in civil society organization in Germany in recent years will give more space to the market, as well as in the liberal understanding of the civil society regime.

Giriş

Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarıyla alakalı araştırmalar her ne kadar çok uzun bir serüvene sahipse de son yıllarda bu alandaki bilimsel çalışmaların arttığı bir gerçektir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren gündelik hayatta daha sık karşılaşılan ve artık sosyal hayata iyice nüfuz etmeye başlamış olan bu iki kavram, işaret ettikleri olgular ve bunların neticeleri bakımından da son derece önemlidirler. Bu çerçevede de sivil toplumun örgütlenme şekli olan sivil toplum kuruluşlarının sosyal politikanın geniş mânâsı içerisinde giderek fazlalaşan bir önemle yer alan aktör olarak incelenmeleri kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır. Haddizatında sivil toplum fikrinin yerleşme nispeti ve onun tezâhürü olan sivil toplum kuruluşlarının/organizasyonlarının nitel ve nicel açıdan durumları ülkelerin ve toplumların bir nev'i gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilmektedir. Çünkü tarih ancak bu sâyede devletin giremediği yerlere ulaşmanın ve oradaki ihtiyaçları karşılayabilmenin mümkün olabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla da sivil toplum anlayışı ve organizasyonu meselesi giderek artan bir şekilde üzerinde durulan konu olmakta ve modern hayatın açtığı yaraların bir nev'i tedavi aracı olarak görülmektedir.

Her ne kadar literatürde hâlâ üzerinde ittifak edilemeyen bazı hususlar olsa da sivil toplum anlayışlarının toplumların hayatında bir takım kültürel değerler etrafında şekillenerek gelişmiş olmaları, bu anlayışların beraberlerinde getirmiş oldukları örgütlenme şekillerinin de ülkeden ülkeye çeşitli niteliklerle oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla bu alanda mukayeseli olarak yapılacak çalışmalar farklı ülkelerdeki anlayış ve uygulamaları anlamlandırmak ve gerektiğinde ders çıkarmak için önemli olmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde Almanya'nın hem sosyal devlet sınıflandırmasında hem de sivil toplum rejimi kategorizasyonunda kendine has karakteristiğiyle model bir ülke şeklinde nitelendirildiği görülmektedir. Bir diğer ifadeyle Almanya'da toplumsal yapının temelini oluşturan sosyal politika-sosyal devlet yaklaşımları sivil toplum alanındaki aktörleri, yani sivil toplum organizasyonlarını/kuruluşlarını da sosyo-ekonomik ve hukukî olarak etkilemekte, onların konumlandırılmasında

önemli bir faktör olmaktadır. Aslında tam da bu noktada elinizdeki çalışmanın temel güdüleyicisi olan soru belirlemektedir: Acaba Almanya'nın, tarihi gelişme seyri içerisinde ortaya çıkan sosyal yapısının bir ürünü olarak, sivil toplum anlayışının farklı sivil toplum rejimleri arasındaki kategorizasyonu nasıldır ve Almanya bu açıdan nereye doğru evrilmektedir? Bu bakımdan çalışmada, dünyanın siyasî ve sosyo-ekonomik açıdan önemli ülkelerinden birisi olan, Almanya'daki sivil toplum anlayışının ve sivil toplum kuruluşlarının sosyal politika-sosyal devlet dönüşümü perspektifinden hareketle incelenmesi amaçlanmıştır; ülkedeki mevcut durumun gidişatına dair bir resmin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Tüm bu bahsedilenler doğrultusunda çalışma başlıca beş alt başlıkta yapılandırılmıştır. İlk adımda kavram olarak sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları incelenmiştir. Bu takip eden aşamada ise sivil toplum kuruluşlarının sosyal politika aktörü olarak anlamlandırılması sağlanmıştır. Bu iki başlık altında çalışmanın temeli oluşturulurken, üçüncü aşamada da Almanya'nın sosyal devlet olarak sivil toplum rejimlerindeki konumlandırılmasına odaklanılmıştır. Çalışmanın dördüncü basamağında Almanya'da sivil toplum kavramının gelişme seyri kökeni ve dönüşümü üzerinden irdelenmiştir. Son aşama ise güncel veriler ışığında Almanya'daki sivil toplumun somut yüzünün ortaya çıkarılmasına hasredilmiştir. Bu çerçevede de önce ülkedeki gönüllüğe akabinde de sivil toplum örgütlenmesine dair istatistikî verilere yer verilmiş ve değerlendirme yapılmıştır.

Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşu Kavramı

“Devletin denetimi altında olmayan, kararlarını bağımsız olarak vererek toplumsal etkinliklerde bulunan bireyler topluluğu” (TDK, 2011: 2124) diye târif edilen sivil toplum kavramı; esâsen Latince Fransızcaya oradan da Türkçeye geçen ve “askerliğe ait olmayan, mülkî” (Ayverdi, 2011: 2848) demek olan sivil kelimesinin işaret ettiği mânâ etrafında şekillenmiştir. Öyle ki buradan hareketle sivil toplumu “devlet iradesiyle ortaya çıkmayan, kültürel plânda toplum üyeleri tarafından demokratik esaslara uygun olarak tezahür eden, toplumun örgütlenmesiyle sosyal hayatı yönlendirici bir etkinliğe sahip olan, haklarını müdafaa eden, medenî bir ortamda müspet değişikliklerden yana tavır koyan ve bunun için mücadele eden, devlet denetimi ve baskısının belirleyici olmadığı toplum” (Seyyar, 2008: 399) olarak tanımlamak mümkündür.

Devlet-cemiyet ve/veya fert arasındaki münasebetlerin demokratik seyir içerisinde gerçekleşmesinin ve iyi bir yönetimin var olmasının aracı olarak da nitelendirilen (TÜSEV, 2006: 38) sivil toplum kavramının henüz ‘efrâdını câmi ağyârını mâni’ şekilde, üzerinde ittifak edilen, bir târife sahip olmadığı inkâr edilemez bir gerçektir. Çünkü sivil toplum her toplumda tarihî gelişmelerin paralelinde şekillenmekte, kültürel bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır (Şahin & Öztürk, 2008: 10). Bahsedilen bu çeşitlilik aynı şekilde kavramın kökenine dair araştırmalarda da belirgin bir şekilde gözlenmektedir. Nitekim yapılan çalışmalarda meseleyi eski Yunan’a kadar götürünlere rastlandığı gibi (bkz. Strachwitz vd., 2020: 18) sivil toplumun XII. ve XIII. yüzyıllarda Batı Avrupa’ya özgü bir durum olarak ortaya çıktığını savunanlara da rastlanmaktadır. Ancak tüm bu farklılıklara rağmen günümüzdeki anlamıyla sivil toplum kavramı modern kapitalist toplumun olgunlaşma sürecine ait görülmekte (Uğur, 2011: 6-15); akademik araştırmalarda; özerk, gönüllülük esasına dayanan çoğulcu bir yapıda faaliyet gösteren fert-devlet müzakeresini temin eden sosyal örgütlenmelerin oluşturduğu bir alan olarak ifade edilmektedir (Aslan, 2010: 360).

Yukarıda bahsedilen ve esâsen bir düzen olarak da nitelendirilebilecek olan sivil toplumun araçları ise sivil toplum kuruluşları şeklinde adlandırılmaktadır; bunlar aynı zamanda sivil toplumun en önemli tanımlayıcı niteliklerinden birisi diye de gösterilmektedir. Zaten devlet ya da başka herhangi bir merkezî otorite tarafından sevk ve idare edilmeyen, halkın iradesinin temsil edildiği organizasyonlar olarak ele alınan sivil toplum kuruluşlarının (Aykaç & Durgun, 2014: 590) bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda sivil toplum ile sivil toplum kuruluşları arasındaki münasebetin anlaşılması son derece kolay olmaktadır.

Yapılan akademik çalışmalarda sivil toplum kuruluşları kavramı da aynen sivil toplum kavramında olduğu gibi birbirinden ufak da olsa bazı farklılıkları olan târiflerle izâh edilmeye çalışılmaktadır. Nitekim bilmek gerekir ki –Türkçe literatürde genellikle STK olarak kısaltılan- sivil toplum kuruluşları için uluslararası literatürde; sivil toplum örgütleri/organizasyonları, kâr gütmeyen kuruluşlar, üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar, hükümet dışı organizasyonlar, bağımsız sektör, vergiden muaf kuruluşlar, sosyal hareketler gibi değişik ifâdeler de kullanılmaktadır (Özdemir vd, 2009: 155). Çünkü kavram farklı zamanlarda değişik yerlerde ve çeşitli teorik bakış açıları arasında birbirinden başka mânâlar yüklenerek ele alınmakta bu sebeple de üzerinde mutabakata varılmış bir tanımlamanın yapılamamaktadır (Şenkal, 2011: 327; Kayagil, 2016: 1770-1771).

Her ne kadar literatürde ortak bir târif bulunmasa bile geçmişte oldukça eski olan ve küreselleşmeyle beraber son yıllarda tekrar gündeme gelen sivil toplum örgütleri için (Tokol, 2012: 60) belirli hedeflere ulaşabilmek gâyesıyla hür bir ortamda teşkilatlanabilmiş; yani devlet, hükümet ve bürokrasinin oluşturduğu yapılardan bağımsız sosyal tabana dayanan ortak bir şuurla hareket ederek inisiyatif kullanabilen kuruluşlar demek mümkündür (Seyyar, 2008: 400). Ancak bilmek gerekir ki bahsedilen tüm târif farklılıklarına rağmen, literatürde, sivil toplum kuruluşlarının başlıca ortak tarafları olarak;

- kurumsallaşma
- devletten bağımsız hareket etme
- elde edilen kârı/geliri sosyal (toplumsal) gâye için kullanma
- gönüllü kişilerden teşekkül etme

gibi özellikler sıralanmaktadır (Tokol, 2012: 60). Bu bakımdan sivil toplum kuruluşları denildiği takdirde akla devletin ve kâr amacı güden özel teşebbüslerin haricinde kalan; sendikalar, aktivist gruplar, yardım kuruluşları, meslek odaları, dernekler, vakıflar, kooperatifler gibi organizasyon şekillerinin gelmesi son derece tabii olmaktadır (Uğur, 2011: 23).

Sosyal Politika Aktörü Olarak Sivil Toplum Kuruluşları

Sosyal politikanın devlet adamlarının ve vatandaşların siyasî münasebetler alanında kamuyu alâkadar eden teşebbüs ve faaliyetlerde bulunmaları olarak târif edildiği, hatta bu mânâsı itibarıyla da toplum hayatının tüm saha ve şubelerini etkilediği düşünüldüğünde (Kessler, 1945: 4-5) sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin bu bilim dalı içerisinde incelenmesi son derece tabii olmaktadır. Kaldı ki bu kuruluşların sosyal politikanın millî seviyedeki araçları olarak nitelendirilmesi de bunun en mühim delilidir (Kocabaş, 2010: 8-11). Zaten bu ilişkinin çok eski bir geçmişe sahip olduğu da bilinen bir gerçek olarak zikredilmektedir. Çünkü sanayileşmenin ortaya çıkarmış olduğu sıkıntıları hâletmek için başvurulan ve kendi kendine yardım suretiyle belli bir gâye etrafında birleşen işçilerden müteşekkil sendikalar –modern mânâda- sivil toplum kuruluşları olarak nitelendirilmektedirler (Şenkal, 2003: 104).

Yapılan akademik çalışmalar göstermektedir ki sosyal politika ve sivil toplum fikriyatı ve sivil toplum kuruluşları arasında çok sıkı bağlar bulunmaktadır. Meselâ farklı ülkelerde uygulanan sosyal politika tedbirleri incelendiğinde -hassaten 1960'lardan sonra- başta istihdam, meslek edindirme, sağlık ve rehabilitasyon gibi alanlar olmak üzere sosyal yardım ve hizmetlerin çoğunun sivil toplum kuruluşları aracılığı ile sağlanmaya çalışıldığı görülecektir (Uğur, 2011: 12). Dolayısıyla bu örgütlerin hedefleri birçok açıdan sosyal politikanın gayeleriyle uyuşmakta ve benzer bir nitelik arz etmektedir. Nitekim böylece hem gelişmiş hem de gelişmekte olan memleketlerde bu kuruluşların cemiyet hayatına mühim faydalar sağladığı; sosyal politikanın ana hedeflerini (sosyal refah, sosyal adalet, gelir dağılımı eşitsizliğinin giderilmesi, sosyal koruma vb.) gerçekleştirmeye çalıştıkları ortaya konulmuştur (Kocabaş, 2010: 80).

Sivil toplum kuruluşları sosyal politikanın fonksiyonları açısından değerlendirildiğinde görülmektedir ki, tarih içinde devlet toplumsal alana el uzatana kadar sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında bu kuruluşlar büyük roller üstlenmiş ve bu yönüyle devletlerin bazı tedbirleri almalarının önünü açmışlardır (Özdemir, 2004: 130-131). Yine günümüzde de devletin yetersiz kaldığı hâllerde politikalar ve araçlar geliştirerek ya da baskı grubu oluşturarak bir takım sosyo-ekonomik hakların elde edilmesinde mühim vazifeler ifâ etmekte olan bu örgütler uluslararası alanlarda bazı standartların oluşmasına da zemin hazırlamaktadırlar (Kocabaş, 2010: 81).

Birbirinden çok farklı ve çeşitli alanlarda/konularda faaliyetleri bulunan sivil toplum kuruluşlarının var olması aynı zamanda bu kuruluşlara devletlerin özellikle sosyal politika tedbirlerinin oluşturulması esnasında müracaat etmelerini sağlamaktadır (Uğur, 2011: 32-33). Çünkü küreselleşme süreciyle birlikte sosyal sorunların karmaşıklaşması ve devletin bunları çözmesinde yetersiz kalması 1980 sonrasındaki neo-liberal politikalarla beraber bu kuruluşlara duyulan ihtiyacı ve ilgiyi artırmıştır (Tokol, 2012: 60). En genel hâliyle işlevlerini;

- Sosyal İşlevler (sosyal refahın sağlanması; sosyal adaletin sağlanması; sosyal dengenin sağlanması; sosyal bütünleşmenin sağlanması; sosyal gelişmenin sağlanması; sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin sağlanması; gelir ve servetin adaletli dağıtılması; sosyal barışın sağlanması vb.)

- Ekonomik İşlevler (üretim katkı sağlanması, istihdama katkı sağlanması, dengeli kalkınmanın sağlanması, KOBİ'lerin desteklenmesi)

diye tasnif edebileceğimiz sivil toplum kuruluşlarının bu yönleri (Kocabaş, 2010: 82-105), dikkate alındığı takdirde de, sosyal politika açısından bu müesseselerin son derece mühim oldukları ortaya çıkmaktadır. Nitekim günümüzde sayıları ve nitelikleri geçmişten çok farklı bir hâl arz eden sivil toplum kuruluşlarının (Tokol, 2012: 60) sosyal politikanın gündeminde bu denli yer tutmalarının başta gelen sebebi olarak da bu örgütlerin yardım ve dayanışmacı bir mahiyette olmalarının gösterilmelerinin geldiğini belirtmek lazımdır (Şenkal, 2003: 348).

Almanya'nın Sosyal Devlet Olarak Sivil Toplum Rejimleri İçerisinde Konumlandırılması

Sosyal politika literatüründe karşılaştırmalı çalışmaların yeri ve bunlara dair araştırmalar öteden beri önemli bir konuma sahip olmuştur (detaylı bilgi için bkz. May, 2011). Bu çerçevede sosyal politikaların devlet organizasyonu içerisinde ayrıcalıklı bir yer bulması anlamına gelen sosyal devlet/refah devleti¹ uygulamaları ve anlayışları irdelendiğinde de Almanya'nın tarihi süreç boyunca diğer yaklaşımlardan farklılaşarak ayrıcalıklı bir konuma eriştiği akademik çalışmalarda belirtilmektedir (bkz. Kalkan, 2020: 167-

¹ Literatürde sosyal devlet ve refah devleti kavramlarına dair yaklaşımlardan kaynaklanan araştırmalar yapılmaktadır. Bu itibarla Almanca literatürde de Almanya için sosyal devlet teriminin ağırlıklı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Çünkü 'sosyal devlet' hem terim olarak Almanca orjinlidir hem de mevcut Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası'nda devletin bu şekilde tanımlandığı görülmektedir. Ancak bu çalışmada, esas gaye sosyal devlete dair kavramsal bir analiz yapmak olmadığından ve uluslararası akademik literatürle de uyumlu olmak amacı güdüldüğünden her iki kavramın da konunun ve üslubun gerektirdiği takdirde birbiri yerine ve aynı anlamı ifade etmek üzere kullanıldığını belirtmek lazımdır. Konuya dair açıklamalar ve tartışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz.: Kalkan, 2022: 53-57.; Taşçı, 2020: 26.

168). Wilensky ve Lebeaux, Titmuss, Esping-Andersen gibi birçok farklı araştırmacı tarafından yapılan tasniflerde, Almanya'nın, bakılan perspektife göre adlandırması değişmesine rağmen, işaret edilen olgunun aynı kaldığı bir pozisyonda konumlandırılması işte tam da bunun bir göstergesidir. Nitekim bahsedilen çalışmalar ışığında Almanya, bazen *Bismarck'çı Sosyal Devlet* olarak tanımlanırken bazen *Kıta Avrupası Refah Devleti* yahut *Muhafazakâr-Korporatist Refah Rejimi* gibi isimlerle de nitelendirilen bir ülke olmaktadır (Özdemir, 2007: 121-160; Taşçı, 2020: 29-35).

Almanya'daki sosyal sistemin karakteristiği yani sistemin prensipleri ve şekilleri sadece tarihi süreç gözetildiğinde kavranabilmektedir. Çünkü Almanya'da sosyal politika uygulamalarının devlet eliyle hayata geçirilmesinin başlangıcı aslında kapitalist üretim tarzına geçişle ayrılmaz bir bağlantı içerisinde. O zamana (yani 19. yy.) kadar olan toplumsal yapıya bakıldığında (ki bu yılları ortaçağ ve geç feodal dönem olarak adlandırmak mümkündür) aile desteklerinin, fakirlere yapılan yardımların ve lonca birliklerinin bazı faaliyetlerinin haricinde sosyal barışı sağlamaya yönelik sosyal nitelikli bir tedbirin, toplumsal düzlemde, hayata geçirildiğini söylemenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat kapitalist üretim şeklinin uygulanmaya konulmasıyla toplumsal alanda ortaya çıkan köklü değişiklikler, sosyal risklerin kendisinde de derin bir yapısal değişmeye yol açmıştır. Böylece geleneksel-an'anevi toplumsal/sosyal güvenlik biçimleri de hızlıca, hem de sosyal ve ekonomik temelleri geri dönüşmeyecek bir şekilde, ortadan kalkmış ve yeni bir paradigma üzerinden hareket edilmeye başlanmıştır (Bäcker vd., 2010: 57, Kalkan, 2022: 30).

Almanya'da, sanayileşme sonrası, modern mânâda sosyal politikalarının gelişme seyri incelendiğinde devlet otoritesi altında baskıcı ve belirli bir sınıfa özgü ortaya çıkan koruma politikalarından demokratik ve sosyal hukuk devletinin toplumsal politikalarına doğru bir gidişatın zaman içerisinde ortaya çıkmış olduğu açıkça görülmektedir. Yani her ne kadar bazı dönemlerde siyasi ve ekonomik sebeplerle inkitâa uğramış olsa da, Almanya'da sosyal politikaların -tıpkı başka sanayileşmiş ülkelerde de olduğu gibi- başlangıçta işçi sınıfının sorunlarını çözmeyi amaçladığı ancak ilerleyen süreçte sosyal adalet ekseninde kişi ve konu olarak çeşitliliğinin giderek artış gösterdiği bilinmektedir (Althammer vd., 2021: 103-111; Kucur, 2021: 239).

Almanya'da devlet temelli sosyal politikanın kuruluşunda odaklanılan ana mesele olması itibarıyla literatürde temel olarak Alman refah devleti diğerlerinden '*sosyal sigorta devleti*' şeklinde nitelendirilerek ayrıştırılmaktadır (Sesselmeier vd., 2006: 7; Schmidt & Ostheim, 2007). Bahsedilen modelin tabii sonuçlarından bir tanesi ise devletin, devlet namına, devlete ait düzenleyici görevleri yerine getiren kendi kendini yöneten organlara birçok kontrol görevini tevdi etmesi olmaktadır. Bu ise hiç şüphesiz Alman sosyal devletinin korporatist karakterinin temel dinamiğini teşkil etmektedir. Bir başka deyişle Almanya'daki sosyal politika—sosyal devlet telâkkisi pragmatizm temelinde bireyin refahını merkeze alan Anglo-Sakson gelenekten sosyal politikanın kolektif fonksiyonlarına daha güçlü vurgu yapmasıyla ayrılmaktadır. Bu çerçevede tarihî süreçte Alman sosyal politika—sosyal devlet geleneğinin ayırt edici tarafı işçilerin problemlerine odaklanmak üzerinden gelişmişken Anglo-Sakson anlayışın ilgilendiği temel konular ise yoksulluk etrafında şekillenmiştir (Alber, 1989: 785; Kalkan, 2022: 57). Yine İskandinav'da 'eşitlik tutkusu' sosyal politika—sosyal devlet söylemlerine hâkim olurken Fransa'da 'dayanışma' çağrısının yankı bulduğunu ifade etmek lazımdır (Kaufmann, 2013: 123). Tüm bunlar, tabiatı gereği, Almanya'da sosyal düzenin korporatizmle karakterize edilmesini beraberinde getirmektedir. Bu durum ise Alman sosyal sisteminin sütunlarından biri olarak kabul edilen sivil toplum anlayışı ile organizasyonuna da yansımaktadır (Piekenbrock & Hennig, 2013: 48); böylelikle de Almanya, refah karması olarak adlandırılan yapıda sivil toplum aktörlerinin önemli rol oynadığı model bir ülke olarak dikkat çekmektedir. (Freise & Zimmer, 2019a: 11).

Farklı ülkelerdeki sivil toplum anlayışı/rejimlerinin sosyal kökenleri itibarıyla incelemek sınıflandırılmasına ve bunların refah devleti modelleriyle ilişkilerine odaklanan karşılaştırmalı araştırmalarda sıklıkla Salamon ve Anheier tarafından gerçekleştirilen çalışmalara atıf yapıldığı ve sivil toplum rejimlerinin bu suretle kategorize edildiği görülmektedir. Salamon ve Anheier esâsen yaptıkları tasnifte teorik zeminlerini bir yönüyle Barrington Moore Jr. tarafından 1960'ların ikinci yarısında gerçekleştirilen ve diktatörlük ile demokrasinin sosyal kökenlerine odaklanan araştırmalara dayandırırken diğer yandan da refah devletlerinin farklı ülkelerde nasıl ve niçin değişik şekillerde tezahür ettiğini açıklayan Gösta Esping-Andersen'in 1990'lardaki çalışmalarına yaslanmışlardır. Böylece Salamon ve Anheier, Esping-Andersen'in refah devleti sınıflandırmasını sivil topluma/kâr gütmeyen sektöre uyarlayarak onun yaptığı üçlü kategorizasyonu (liberal, sosyal demokrat ve korporatist refah devleti) iki ekseninde (kamu sosyal refah harcamaları ve kâr gütmeyen sektörün büyüklüğü) ele almışlardır. Sonuçta Salamon ve Anheier'in sivil toplum rejimlerini Esping-Andersen'in sınıflandırmalarına benzer ama ona dördüncü bir kategori ilave edilerek; liberal, sosyal demokrat, korporatist ve devletçi anlayış olarak ayrıştırmış oldukları görülmektedir. (Einolf, 2015: 510-511; Salamon & Anheier, 1998: 226-229).

Salamon ve Anheier'in araştırmaları incelendiğinde Almanya'nın daha önce işaret edildiği üzere korporatist sivil toplum rejimi adı altında tasniflendiği görülmektedir (bkz. Tablo 1). Burada hem devletin hem de sivil toplum örgütlerinin harcamalarda cömert hareket ettikleri tespit edilmiştir. Aslında sivil toplum denildiğinde tabii olarak devlet dışı/devletten bağımsız hareket etme ve organize olma akla geliyorken işte Almanya'nın da içinde olduğu korporatist rejimin diğerlerinden ayrıldığı en önemli nokta devlet ile sivil toplum kuruluşları/örgütleri arasında -bir nev'i ortaklık niteliğinde- var olan güçlü ilişkidir. (Özdemir vd., 2009: 161; Yumurtacı, 2019: 124; Anheier & List, 2005: 248). Burada aslında bir tezat varmış gibi görülse de *subsidiaritenin*² Alman sosyal

² Türkçe literatürde "yerindelik, yetki ikâmesi, ikincillik" gibi terimlerle anlatılmaya çalışılan *subsidiarite* esâsen Alman sosyal yapı ve düşüncesinin temel ilkelerinden biridir; kökeni de

yapısının temel ilkelerinden birisi olduğu akla getirilince konunun anlamlandırılması kolaylaşmaktadır. Nitekim sivil toplum düşüncesinde *bürgerliche Gesellschaft*³ kavramına verdiği anlamla önemli bir filozof ve yol açıcı olan Hegel'in diliyle ifade edilecek olursa "ferdin adına ve onun gerçek çıkarı için" (Sezen, 2005: 97) var olan devlet, *subsidiaritenin* yol göstericiliğindeki Alman sosyal yapı ve düşüncesinde, fert ve toplum için ödev/görev üstlenen bir yapı telâkki edilmektedir. Dolayısıyla da Salamon ve Anheier'in sivil toplum rejimleri sınıflandırmasında Almanya için ortaya koymuş oldukları devlet-sivil toplum organizasyonları arasındaki güçlü ilişki de Alman sosyal yapı ve düşüncesi bakımından aslında kaçınılmaz bir sonuçtur (Zimmer, 2019: 37-40; Salamon & Anheier, 1998: 242).

Tablo 1. Salamon ve Anheier'in Sivil Toplum Rejimleri Sınıflandırması

<i>Kamu Sosyal Refah Harcamalarının Seviyesi</i>	<i>Büyük Kâr Gütmeyen Sektöre Sahip Model</i>	<i>Küçük Kâr Gütmeyen Sektöre Sahip Model</i>
<i>Yüksek</i>	Korporatist <i>Almanya, Fransa, Hollanda</i>	Sosyal Demokrat <i>İskandinav ülkeleri, İtalya</i>
<i>Düşük</i>	Liberal <i>ABD, İngiltere, Kanada</i>	Devletçi <i>Japonya</i>

Kaynak: Salamon & Anheier, 1998: 240 ve Einolf, 2015: 511'den faydalanarak hazırlanmıştır.

Kavram Olarak Almanya'da Sivil Toplumun Kökeni ve Dönüşümü

Çalışmanın önceki kısmında da bahsedildiği gibi hem Türkçe hem de yabancı literatürde kavram olarak sivil toplum ve bu alandaki aktörler, yani sivil toplum kuruluşları/organizasyonları, üzerinde ittifak edilebilen bir târif yoktur. Mesele Almanya açısından ele alınırken de benzer durumla karşılaşmaktadır. Zira içinde devletin yer almadığı bir örgütlenme şekli olarak târif edilen sivil toplum kuruluşlarıyla kastedilenin ne olduğu Almanya'da da tam mânâsıyla belirgin değildir. Öyle ki meselâ esnaf odalarının veya bazı sosyal hareketlerin sivil toplum kuruluşu/organizasyonu olarak ele alınıp alınmayacağı, bunların her ne kadar devlet etkisinde olmasalar bile bir sivil toplum örgütlenmesi olarak görülüp görülemeyecekleri esaslı bir tartışma konusudur (Roth, 2001). Bu açıdan bakılacak olursa meselâ günümüzde sivil toplum kavramına karşılık olarak –İngilizce literatürün etkisiyle– dünya genelinde kullanılan NGO (hükümet dışı kuruluşlar) kavramının Almanya'daki sivil toplum kuruluşu kavramının sadece bir kısmını karşıladığı da ayrı bir gerçektir (Spengler vd., 2011: 9). Bunun sebebi ise aslında Almanya'nın hem tarihi hem de sosyal yapısı gereği sivil toplum alanındaki organizasyonların bu ülkede sadece hükümet dışı örgütlenmeler veya kâr gütmeyen kuruluşlar olarak tasnif edilmemesiyle, bilakis çalışmanın ilk bölümünde de değinildiği üzere, kavramın geniş mânâsı üzerinden hareket edilmesiyle ilgili olmasıdır. Çünkü Almanya'nın –özellikle de federal dönemdeki– tarihi incelendiğinde sivil toplum aktörlerinin/organizasyonlarının ve hareketlerinin ülkedeki gelişmelerde belirleyici rol oynamış oldukları anlaşılmaktadır (Grande, 2021: 13).

Konuya biraz daha yakından bakıldığında aslında sivil toplum kavramının Almandaki derinliğine odaklanmanın meseleyi anlama noktasında belirginleştirici olacağı görülmektedir. Almandaki sivil toplum anlayışının tarihçesi incelendiğinde 20. yüzyılın sonlarına kadar literatürde *bürgerliche Gesellschaft* kavramının kullanıldığı ancak bunun yerine 1990'lerden itibaren İngilizce *civil society* teriminin çevirisi olarak *Zivilgesellschaft* kullanılışının yaygınlaştığı; bunun da üçüncü sektör, hükümet dışı kuruluş (NGO) ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar (NPO) gibi bazı terimlerin yerini aldığı görülmektedir. Bu gerçekleşirken kavram eski anlayışlara kıyasla da bir değişim geçirmiştir ve bugün Almanya'da sivil toplum sanılanın aksine Hegel'in kastettiği anlamdaki *bürgerliche Gesellschaft* (burjuva toplumu) veya *Bürgergesellschaft* terimleriyle eşanlamlı değildir (Strachwitz, 2020: 6; Hummel vd., 2022: 12). Dolayısıyla Almanya'da sivil toplum terminolojisinin gelişme seyri çalkantılı bir görüntüye sahip olduğunu söylemek lazımdır (Zimmer, 2007: 204) ve aslında bu da kelimenin semantik açısından ele alınmasıyla açıklanabilmektedir. Nitekim Almandaki bu kavramların kökünde yer alan *Bürger* kelimesine bakıldığında ikili bir mânâya sahip olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, kelimenin özellikle 18. yy. sonlarından başlayarak 20. yüzyıl boyunca devam eden süreçte, *Bürgertum*'a—burjuvaziye ait olanları (işadamlarını, girişimcileri, kapitalistleri, yöneticileri, hâkimleri, akademik eğitim almış memurları, bilim adamlarını

Hristiyan sosyal doktrinine dayanmaktadır. Bu ilke öncelik olarak şahsın bizâtihi kendi sorumluluğuna odaklanmakta ve giderek genişleyen çerçevede önce aile, sonra toplum ve devlete ödev yüklenmesini beraberinde getirmektedir. Bu basamaklardan her birinin görevinin başlangıç âni bir öncekinin yetişmemesiyle/yetersiz kalmasıyla, yine sınırdaki bir sonrakinin çizgisinde bitmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Kalkan, 2022: 23-24.

³ Türkçeye burjuva toplumu şeklinde tercüme edilebilecek olan bu terkip günümüzde Almandaki sivil toplum ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Bkz. Erdem, 1997: 208.

vb. içeren küçük bir sosyal sınıfa), yani mülk ve eğitim sahibi kişileri ifade eden anlamı olmaktadır. Kelimenin ikinci mânâsı ise 'vatandaş' anlamındadır ve bunun sonucunda da *bürgerlich* sıfatı 'sivil', *bürgerliche Gesellschaft* veya *Bürgergesellschaft* ise 'sivil toplum' olarak tercüme edilebilmektedir (Kocka, 2010: 9).

Burada önce normatif bir terim olarak sivil toplumun 17. ve 18. yüzyıllarda Aydınlanma döneminde bir toplum tasarımı ifade etmek için farklı düşünürlerce kullanıldığı ve Almanda da *bürgerliche Gesellschaft* veya *Bürgergesellschaft* terimlerinin bu kavramsal boyutta olumlu bir çağrışıma dayanarak insanların sorumlu vatandaşlar olarak barış içinde bir arada yaşayacağı ütopyik bir toplum türünü tanımladığı belirtilmelidir (Kocka, 2002: 16; Kocka, 2001: 6-7). Ancak özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında, kapitalizmin ve sanayileşmenin etkisiyle, Hegel ve Marx gibi düşünürlerce kavrama yeni bir mânâ verilmiş; böylece 'sivil toplum' eski anlamına nazaran devletten daha keskin bir şekilde ayrıştırılmış ve *bürgerliche Gesellschaft* terimi 'burjuva toplumu' olarak anlaşılmağa başlanmıştır (Kocka, 2003: 30). Bu mânâsıyla *bürgerliche Gesellschaft* veya *Bürgergesellschaft* terimleri Almanda 20. yüzyılın sonlarına kadar eleştirel ve polemikçi bir tarzda, dolayısıyla da aşağılayıcı bir şekilde kullanılmıştır. Ancak yakın zamanda bu durum geleceğe odaklanan olumlu bir anlayışa dönüşmüş (Zimmer, 2007: 204) ve sonuçta sivil toplum betimleyici bir terim olarak bir sosyal alana; devlet, piyasa ve özel alan arasındaki ve pozitif çağrışımlarla bağlantılı, özellikle de sivil katılımın gerçekleştiği yere işaret eden bir mânâyı kavuşmuştur (Kocka, 2002: 16-17). Ayrıca yine Almanca literatürde buradan türetilen *bürgerschaftliches Engagement* (sivil katılım) teriminin de sivil toplumun fonksiyonu olarak gönüllü-sivil katılımı ifade etmek için kullanıldığını da söylemek lazımdır. Fakat her ne olursa olsun bahsedilen bu terimlerin literatürde bugün *Zivilgesellschaft* teriminin işaret ettiğiyle benzer anlamda kullanıldığını bilmek gerekmektedir. Çünkü bu terimlerin hepsi temelde aynı şeyleri; yani gönüllü birliktelikleri, vatandaşların devlet-piyasa ve özel alanın ötesinde vatandaş olarak gönüllü katılımlarını ifade etmektedirler. Bu bakımdan Almanya'da sivil toplum, çok çeşitli örgütlenme ve eylem biçimlerinin çok çeşitli faaliyet alanlarında görülmesiyle karakterize edilebilmektedir (Grande, 2021: 13-14). Neticede Almanda ve Almanya'da *Zivilgesellschaft*—*sivil toplum* terimi piyasa ve devletin yanında toplumdaki kolektif eylem sahasının bir adlandırması olarak ele alınmaktadır (Strachwitz, 2020: 6). Dolayısıyla sivil toplum, demokratik siyaset biçimlerinin üretimi ve daha da geliştirilmesi için toplumsal aktörlerin siyasi eylem imkânlarına yönelik geniş kapsamlı ve tamamlanmamış bir teorik arayış hareketi olarak da nitelendirilebilmektedir (Klein, 2000: 1).

Bahsedilen bu kavramsal açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Almanya'da sivil toplum anlayışının yerleşmesinin oldukça eskiye dayandığı ve bu geleneğinin etkilerinin günümüze kadar ulaştığı ortadadır (Bundesverband Deutscher Stiftungen, 2014: 21). Bununla birlikte literatürde bugünkü anlamda sivil toplum anlayışının Almanya'da yerleşmeye başladığı ilk dönem olarak Aydınlanma'nın etkisindeki 18.-19. yüzyıl gösterilmektedir; o zamandan beri de hem teorik hem de fonksiyonel açıdan meselenin tartışıldığı bilinmektedir (Spengler & Priemer, 2011: 8; Kocka, 2004: 30). Zaten bahse mevzu tartışmalardan hareketle Almanya'da sivil toplum denildiğinde yelpaze o kadar geniş bir mânâ etrafında şekillenmektedir ki, içerisinde hayır kurumlarından spor ve eğlence odaklı kulüplere hatta çevreyle alakalı girişim ve projelere rastlamak dahî mümkün olmaktadır (Zimmer, 2000: 3).

Almanya'da başta gönüllü katılım olmak üzere sivil topluma dair argümanların, refah devletinin zayıfladığı ve onun bütünleştirici gücüne olan güvenin azaldığı, dolayısıyla da refah devleti düzenlemelerinin ötesinde yeni sosyal anlayış ve sorumluluk modellerinin arandığı 1980'lerle artan bir popüleriteye kavuştuğu bir gerçektir (Böhnisch & Schröer, 2016: 40; Sachße, 2002b: 23; Baş, 2022: 24-25). Yine 1990'larda yaşanan ve özellikle de Doğu-Batı Almanya birleşmesinin tetiklediği bir dizi sosyo-ekonomik problemlerle başa çıkma noktasında federal hükümetlerin aktifleştirici sosyal devlet yaklaşımını benimsemelerinin (bkz. Kalkan, 2022: 42-47) getirdiği bir sonuç vardır. O da devletin kamusal görevlerin yerine getirilmesinde devlet ile toplum arasındaki sorumluluğu derecelendirilerek paylaşırması (subsidiarite ilkesinin sonucu) ve bunun da sivil toplum örgütlenmelerinin giderek önemli bir statüye kavuşmalarına zemin hazırlamış olmasıdır (Schuppert, 2002: 185).

Almanya'da sivil toplum anlayışının tarihçesine ve temellerine dair yapılan araştırmalarda farklı yaklaşımlar olduğu görülse de temel itibarıyla bunları;

- vatandaşların sosyal alanda faal olmalarının ve kamu ruhunun canlanmasını amaçlayan 1808'de Prusya'daki şehir yönetimiyle alakalı olarak getirilen düzenlemeye,
- 1853'te Elberfeld Sistemi ile ilk defa sosyal gönüllülüğün temellerinin atılmasına (ki bu sistemle toplumdaki yoksulların bakımının erkek vatandaşlar üzerine yüklenmiştir),
- 19. yüzyılda derneklerin tipik (karakteristik) organizasyonlar hâline gelmesine,
- sosyal hareketlerin gelişmesine (ki bu sosyal hareketlerin başlangıcını esnafın ulusal hareketleri oluşturmakta sonra sosyalizm takip etmekte ve kadınların hareketiyle devam etmektedir.)

bağlayan çalışmaların ağırlıkta bulunduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Almanya'da sivil toplum anlayışı, sanayileşmenin neticesi olarak görülebilecek hâdiselerin toplum yapısını bir nev'i tedbir almaya itmesi sebebiyle gelişmiş, ve tüm bunlar 'devletin gölgesinde' gerçekleşmiştir (Aktive Bürgerschaft e.V, 2014; Sachße, 2002a: 3-4; Zimmer, 2019: 41).

Günümüzde -yukarıda da ifade edildiği üzere- Almanya'da sivil toplum anlayışı ortaya çıkışı esnasındaki sebeplerden bağımsız olmamakla beraber daha geniş bir çerçevede ele alınmakta ve içeriğinde birçok kuruluş/organizasyon şeklini barındırmaktadır. Meselâ bu anlayış çerçevesinde Almanya'da sivil toplum kuruluşlarını; hayır kurumları, kayıtlı dernekler (Alm. eingetragene

Vereine; bunlar yerel sulh mahkemelerine kayıtlı ve medenî kanunun belirttiği bazı özelliklere göre kurulmaktadır), vakıflar, sendikalar, kültür-sanat dernekleri, dini kurumlar, kâr amacı gütmeyen hastane ve bakımevleri olarak sıralamak mümkündür (Rosenski, 2012: 210; Schmidt, 2021: 22-23).

Tüm bu bahsedilen hususların ışığında denilebilir ki Almanya’da sivil toplum ve dolayısıyla da sivil toplum kuruluşları ifâdesiyle kastedilen; geleneksel mânâdaki ve esâsen sadece kamu katılımının bir aracı olarak görülen örgütlenmeler (sendikalar, partiler, dini kurumlar vb.) değildir. Bilakis bunlara ilâveten sosyo-politik bakımdan daha farklı ihtiyaçları karşılamak ve gönüllük esâsına dayanan gruplaşmalar ülkede sivil toplumun tesisi için çalışan örgütler olarak kabul edilmektedir (Frech, 2007: 202). Bu anlayış farklılaşmasının temel sebebi olarak Almanya’nın cemiyet yapısında meydana değişme gösterilmektedir ki esâsında bu kültürel bir değişimdir. Öyle ki son kırk yıllık sürede Alman toplumu daha ferdî; kendi kendine hareket eden özgürlükçü bir yapıya bürünmüştür. Bunun neticesinde de aile, kilise vb. geleneksel kurumlar otorite kaybına uğramış ve dolayısıyla sivil toplum anlayışının da dinamikleri farklılaşmıştır (Kamlage, 2008: 4-5).

Almanya’da Sivil Toplumun Somut Yüzü: Gönüllülük ve Sivil Toplum Örgütlenmesi

Bir cemiyetin/toplumun kalitesinin göstergelerinden birisi olarak kabul edilen ve fertlerin/vatandaşların topluma dair faaliyetlerde ne ölçüde kendiliklerinden yer aldığı ortaya çıkaran gönüllük ne kadar yüksekse modern mânâda sivil toplum anlayışı da o kadar güçlü demektir (Gensicke, 2006: 9). Bir başka deyişle gönüllü ve karşılıksız sivil katılım, sivil toplum kuruluşlarının vazgeçilmez temel unsuru olduğundan aslında bir ülkedeki sivil toplum araştırmaları yapılırken dikkat edilmesi gereken en temel hususlardan birisi ‘gönüllülük’ verilerinin dikkate alınması olmaktadır (Alscher vd., 2021: 402).

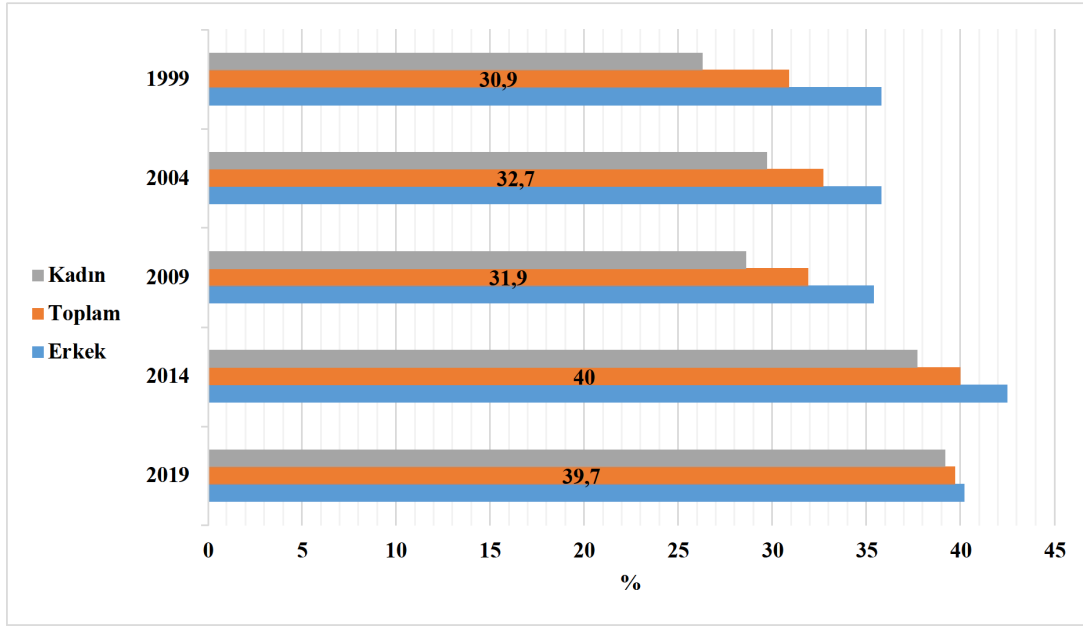
Bu noktada dünyada farklı ülkelerin gönüllük durumlarını araştıran karşılaştırmalı çalışmalara bakıldığında da Almanya’nın ortalama gönüllülük seviyesinin çok yüksek olmadığı görülmektedir (Baş, 2022: 25). Nitekim dünyadaki yetişkin nüfusunun %90’ından fazlasına tekabül eden, 119 ülkeyi kapsayan, karşılaştırmalı bir çalışma olarak Dünya Bağışçılık Endeksi 2022 neticeleri de bu durumu aslında ortaya koymaktadır. Bahsedilen çalışmada Almanya’nın ülke olarak dünyadaki yeri;

- tanımadığı bir kimseye yardım etmede 91.,
- hayır kuruluşlarına bağış yapmada 28.,
- gönüllülük için harcanan zamanda 72.

sıra şeklinde tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre de Almanya Dünya Bağışçılık Endeksi’nde 55. ülke olarak yer almakta; ülkenin sadece hayır kuruluşlarına bağış yapmada dünya ortalamasının üzerinde olduğu, hem tanımadığı bir kişiye yardım etmede hem de gönüllülük için harcanan zamanda dünya ortalamasının gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır (Charities Aid Foundation, 2022).

1990’lı yıllarla birlikte Almanya’da –çalışmanın önceki kısmında da değinildiği üzere- sivil topluma artan vurgu, toplumun gönüllülük durumunu ortaya koyacak çalışmaların yapılmasına ağırlık verme ihtiyacını ortaya çıkarmış ve böylece 1998’de federal hükümet tarafından, federal seviyede, araştırmalar yapılması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede de 1999’dan itibaren her beş yılda bir Almanya’da gönüllüğün görünüşünü ve potansiyelini tespit edecek çalışmalar ilgili federal bakanlık ve kurumlarca yapılmaya başlanmıştır. Zamanla ortaya çıkan toplumsal değişimleri de dikkate alarak gerçekleştirilen güncellemelerle, en son 2019’a ait verileri ihtiva eden raporla birlikte yirmi yılda toplam beş tane çalışma yayımlanmıştır (Bahsedilen sürecin gelişimi için bkz. Baş, 2022: 25-30; Simonson vd., 2022a: 11-12).

Bu araştırmalarda gönüllü katılım; gönüllü olarak ve toplum odaklı bir şekilde gerçekleştirilen, kamusal alanda yer alan ve maddi kazanç amacı gütmeyen faaliyetler olarak tanımlanmakta ve bu da 2002 yılında Almanya’da ilgili araştırma komisyonu tarafından Sivil Katılımın Geleceği (Zukunft des Bürgerschaftlichen Engagements) üzerine yapılan çalışmada geliştirilen sivil katılım tanımıyla örtüşmektedir. Bu çerçevede yapılan araştırmalarda ortaya konulduğu üzere Almanya’daki gönüllü katılımın seyri yıllar içerisinde esâsen artan bir trend sergilemekte; yirmi yıllık süre içerisinde erkeklerdeki oranların kadınlara nazaran daha yüksek olduğu ama farkın giderek kapandığı ve toplam gönüllü katılım oranlarının sadece 2019’da bir önceki döneme nazaran ufak bir gerileme yaşadığı görülmektedir (Şekil 1). Tabii bu gerilemenin de hemen Koronavirüs Pandemisi’ne bağlanamayacağını önemle belirtmek lazımdır; çünkü veri toplama süreci pandeminin başlamasından çok önce tamamlanmıştır (Simonson vd., 2021: 6-8). Her ne kadar bu 0,3 puanlık azalma istatistikî olarak anlamlı görülmemiş olsa da gönüllü katılım oranlarındaki durumun ve trendin son yirmi yılda eğitimde yaşanan yaygınlaşma, kadınların emek piyasasına katılımlarının artması, yaşlıların sağlık durumunun iyileşmesi ve gönüllü katılım konusunun kamuoyunda giderek daha fazla tartışılması gibi toplumsal değişimlerle bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Yine tüm bu işaret edilen değişimlerin yanında ilgili sonuçların veri toplama süreciyle ilgili metodolojik seçimlerden ve zamanla yapılan değişikliklerden de etkilenmiş olabileceği vurgulanmalıdır. Fakat her ne olursa olsun Almanya’da 2019 raporu sonuçlarına göre 14 yaş ve üzeri kişilerin %39,7’lik kesimi yani yaklaşık 28,8 milyon insan herhangi bir gönüllü faaliyette katılmaktadır, bu hiç de azımsanamayacak bir rakamdır (Simonson vd., 2022b: 53-58).

Kaynak: Simonson vd., 2021: 10-16.

Şekil 1. Almanya'da gönüllü katılım oranları (% olarak, 1999-2019).

Gönüllü faaliyetlere katılma noktasında Batı Almanya ve Doğu Almanya kıyaslaması yapıldığında da 2019 yılında Doğu Almanya'daki gönüllü katılım oranının %37 ile Batı Almanya'dakinden sadece 3,4 puan düşük olduğu görülmektedir. Hâlbuki bu fark yirmi yıl evvel, 1999 yılında, % 7,9 olarak tespit edilmekteydi. Dolayısıyla Doğu ve Batı Almanya arasındaki makasın yıllar içerisinde giderek kapandığını ancak Batı Almanya'da daha katılımcı bir sivil toplum yapısından bahsetmenin hâlâ mümkün olduğunu belirtmek lazımdır. Yine yapılan gönüllük araştırmalarında Almanya'da çalışanlar veya eğitim öğretim gören kişiler gibi sosyal hayatın doğrudan içinden yer alan insanların sivil toplum faaliyetleriyle irtibatlarının daha fazla olduğunu da ortaya koymaktadır (Simonson vd., 2021: 4-5).

Almanya'da 2019 yılı için yapılan gönüllük araştırması farklı boyutlarıyla incelendiğinde özetle dikkat çekici olan şu sonuçlara ulaşmak mümkündür (Arriagada & Karnick, 2022: 133-143):

- Gönüllü bir faaliyette bulunmaya motive eden faktörler arasında ilk sırada %93,9'la keyif almanın/ eğlenmenin yer aldığı, bunu da aslında diğergâmlık göstergesi olarak nitelendirilebilecek olan hususların; diğer insanlara yardım etmenin (%88,5) ve kamu yararı için bir şeyler yapmanın (%87,5) takip ettiği tespit edilmiştir. Yine verilen cevaplar arasında eğlenmenin/keyif almanın yanında her ne kadar şahsi bilgi ve becerilerin geliştirilmesi gibi bireysel faydaları gözeten sebepler zikredilmiş olsa da genel trend toplumsal bir amaç doğrultusunda insanların sivil toplum organizasyonlarında gönüllü olarak yer aldıklarını ortaya koymaktadır.

- Herhangi bir gönüllü faaliyetten ayrılma sebepleri arasında en sık %43,3'lük bir oranla mesleki sebepler gelmekte, bunu %42,9'la faaliyetin kendisinin belirli zamanla sınırlı olması sebebiyle bitmiş olması, %40,4'le de gönüllülerin kendilerinin zaman kısıtlarının olması/yeterli zaman ayıramamaları takip etmiştir. Burada dikkat çekici bir husus hemen bütün sebeplerde kadın-erkek karşılaştırmasında birbirine yakın oranların olduğu bunun sadece ailevi sebeplerle gönüllü bir faaliyetlerden çekilenlerde birden açılarak farklılaşması (kadınlarda %33,5 erkeklerde %19,4) olmaktadır.

- Gönüllüğün önündeki engellere bakıldığında ise ayrılma sebepleriyle kısmen örtüşen sonuçlar elde edildiği anlaşılmaktadır. Buna göre hiç gönüllü bir faaliyete katılmamış kişilerin %71,3'lük gibi ezici bir çoğunluğu katılım göstermemeye sebebi olarak zaman kısıtlarını ileri sürmüştür. İkinci sırada %41,4'le meslekî sebepler gelirken bunu %37,9'la herhangi bir bağlılık istemeyenler, %29,3'le de ailevi sebep gösterenler takip etmiştir.

- Almanya'da gönüllüğün geleceğine ve potansiyeline bakıldığında 14 yaş üstü nüfus için yapılan çalışmalarda 1999 yılında gönüllü bir faaliyette bulunmayan kişilerin arasında gönüllü katılımı düşünebilenlerin oranının %38,7 olduğu ve bunun yıllar içerisinde istikrarlı bir şekilde artış göstererek 2019'da %58,7'ye çıktığı anlaşılmaktadır. Bu noktada bir potansiyeli ifade etmesi bakımından da gönüllü bir faaliyete başlama isteğinin de %82,4'lük bir oranla en fazla 14-29 yaş aralığındakiler arasında olduğu görülmüş olması önemli bir veri olmaktadır.

Almanya'da gönüllülikle ilgili önemli verilerden birisi de gönüllülerin bu faaliyetlerini herhangi bir sivil toplum organizasyonu/kuruluşu bünyesinde mi yani formel bir örgütlenme içerisinde mi yoksa 'tekil organize olmuş gruplar' (Ör: mahalle/komşu

yardımlaşması, kendi kendine yardım grupları, kişisel olarak inisiyatif alma vb.) adı altında toplanarak informel nitelikte mi yaptıklarıyla ilgili olmaktadır. Bu çerçevede 2019 yılı verileri irdelendiğinde Almanya’da 14 yaş ve üzeri her beş kişiden birinin gönüllü çalışmalarını bir dernek veya birlik şemsiyesi altında yürüttüğü ve bu organizasyon şekillerinin aynı zamanda 2019 yılında gönüllü katılım için en yaygın örgütlenme türü olduğu görülmektedir. Yine veriler detaylandırıldığında gönüllülerin arasında da %51,7’lik kesimin gönüllü çalışmalarını bir dernek veya birlik çatısı altında yaptıklarını buna karşılık %17,2’lik kesiminin ise ‘tekil organize’ altında gerçekleştirdiği ve bu ‘tekil organizasyon’ şeklinin de yirmi yıllık süreçte gönüllü faaliyette bulunanlar arasında 6,9 puanlık artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Böylelikle Almanya’da bu gönüllü katılım şeklinin 2004 yılından bu yana istikrarlı bir şekilde payı artan tek örgütlenme şekli olduğu ve yine 2014 yılından itibaren de ikinci en güçlü örgütsel katılım biçimi olarak tespit edildiği görülmektedir (Karnick vd., 2022: 188-192).

Almanya’daki gönüllü katılıma dair durumu ve vatandaşların davranışlarını özetledikten sonra ülkedeki sivil toplum kuruluşları hakkındaki istatistiklere bakmak organizasyonel yapıyı anlamlandırmak adına önemli olacaktır. Almanya’da sivil toplum alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlara dair tam kesinlikte bir sayı belirtmek mümkün değildir (Alscher & Priller, 2013: 350-351). Çünkü ülkedeki sivil toplum yapısı irdelendiğinde bu alandaki örgütlenmelerin çok geniş bir yelpazede yer aldığı; başta dernekler ve birlikler olmak üzere vakıflar, kâr amacı gütmeyen limited şirketler, kooperatifler gibi organizasyonların sivil toplum katılımının kurumsal yapısını oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu karmaşıklık ve dinamiklik, yapının tam ve sistematik bir kaydı çıkmayı zorlaştırmaktadır. Ama yine de kayıtlı dernekler (bunlar Alman yetkili makamlarına belirli usûl ve esâslara dayanarak kayıt oldukları için bu şekilde adlandırılmaktadır) ve medeni hukuk kapsamında hukuki ehliyete sahip vakıflar için verilerin olduğu anlaşılmaktadır (Schubert vd., 2023b: 4; Alscher vd., 2021: 400). Yine Almanya’da farklı kurum ve kuruluşlarca sivil toplum örgütlenmesine dair araştırmalar yapıldığı biliniyor olsa da nicelik olarak ülkedeki sivil toplumun durumunu 2012 yılından itibaren her beş senede bir yayımlanan ‘Sayılarla Sivil Toplum’ (ZiviZ–Zivilgesellschaft in Zahlen) raporlarının farklı boyutlarla ortaya koyduğu görülmektedir. Bu bakımdan bahsedilen raporların Almanya’daki sivil toplum organizasyonlarına dair federal seviyedeki önemli veri kaynakları arasında yer aldığını söylemek lazımdır (Hummel vd., 2022: 18; ZiviZ, 2023).

Tablo 2. Almanya’da Türlerine Göre Sivil Toplum Kuruluşlarının Sayısal Gelişimi (1995-2016)

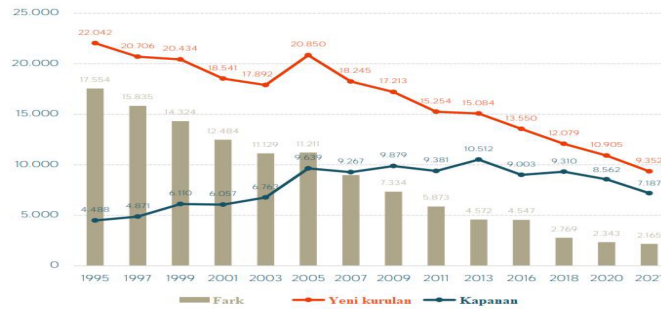
Yıl	Kayıtlı Dernekler (eingetragene Vereine, e. V.)	Vakıflar	Kâr Amacı Gütmeyen Limited Şirketler	Kooperatifler
1995	416861	-	-	13068
1996	433149	-	-	13974
1997	449104	-	-	13661
1998	464427	-	-	13805
1999	477860	-	-	13459
2000	490875	-	-	13086
2001	503682	10503	-	12706
2002	515283	11277	-	12342
2003	523529	12000	-	12147
2004	535832	12670	-	12061
2005	548517	13490	-	11619
2006	554097	14401	-	10736
2007	559607	15449	16400	9583
2008	566171	16406	14100	9593
2009	570374	17372	15100	9614
2010	576357	18162	17300	9134
2011	582339	18946	20000	9283
2012	588368	19551	20500	8561
2013	591759	20150	22600	8719
2014	630143	20784	22100	8729
2015	598210	21301	25200	8768
2016	602602	21806	25300	8743

Kaynak: Priemer vd., 2019: 10.

Almanya’da sivil toplum organizasyonlarının yapısı incelendiğinde yıllar içerisinde bir büyüme trendinin var olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim meselâ Almanya’da sivil toplum kuruluşu denildiğinde akla gelen ilk örgütlenme biçimi olan kayıtlı

derneklerin sayıları 1960'larda henüz yüz binlere dahî ulaşmamışken (Alscher & Priller, 2013: 350-351) günümüzde rakamlar Tablo 2'den de görüldüğü üzere bu sayının katbekat üstüne çıkmıştır. Her yıl feshedilen kuruluşlar olsa da toplamda ülkedeki sivil toplum kuruluşu sayısının birkaç yıldır istikrarlı bir şekilde arttığını ve özellikle vakıflar ile kâr amacı gütmeyen limited şirketlerin önemli bir büyüme sağlamış olduğunu söylemek mümkündür (Priemer vd., 2019: 10-11). Buna göre yapılan son 'Sayılarla Sivil Toplum' araştırmasına göre Almanya'da toplam 656.888 sivil toplum kuruluşundan yaklaşık %93,74'ünün kayıtlı dernek, %3,75'inin vakıf, %2,21'inin kâr amacı gütmeyen limited şirket ve geri kalanının ise kamu yararına çalışan kooperatif olarak örgütlenmiş olduğu görülmektedir (Schubert vd., 2023a: 7).

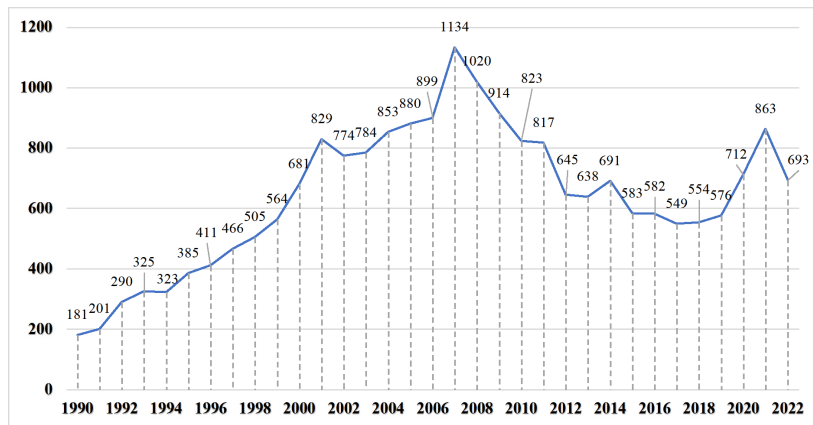
Almanya'daki kayıtlı derneklerin durumları detaylandırıldığında ise bu organizasyonların yıllar içerisinde sadece sayılarının artmadığı aynı zamanda 100 bin kişi başına hesaplanan yoğunluklarının da arttığı; 1960'ta 160 olarak hesaplanan bu rakamın 2018'de 731'e ulaştığı görülmektedir. Tabii unutmamak lazım ki burada bahsedilen sayı sadece kayıtlı derneklere aittir ve kayıtlı olmayan derneklerin de sayıları dikkate alındığında bu sayı artacaktır (Alscher vd., 2021: 400). Bununla birlikte meseleye bir başka perspektiften yaklaşıldığında bu olumlu durumun aslında görünmeyen, yani toplam sayıya etki etmediği için aslında çok da dikkate alınmayan bir yüzü ortaya çıkmaktadır. O da 1995'ten bu yana Almanya'da derneklerin kuruluş dinamiklerinin azalması, yani yeni kurulan kayıtlı dernek sayılarının düşme trendi olmaktadır (bkz. Şekil 2).

Kaynak: Schubert vd., 2023a: 8

Şekil 2. Almanya'da yeni kurulan ve kapanan dernek sayılarının yıllara göre dağılımı (1995-2021).

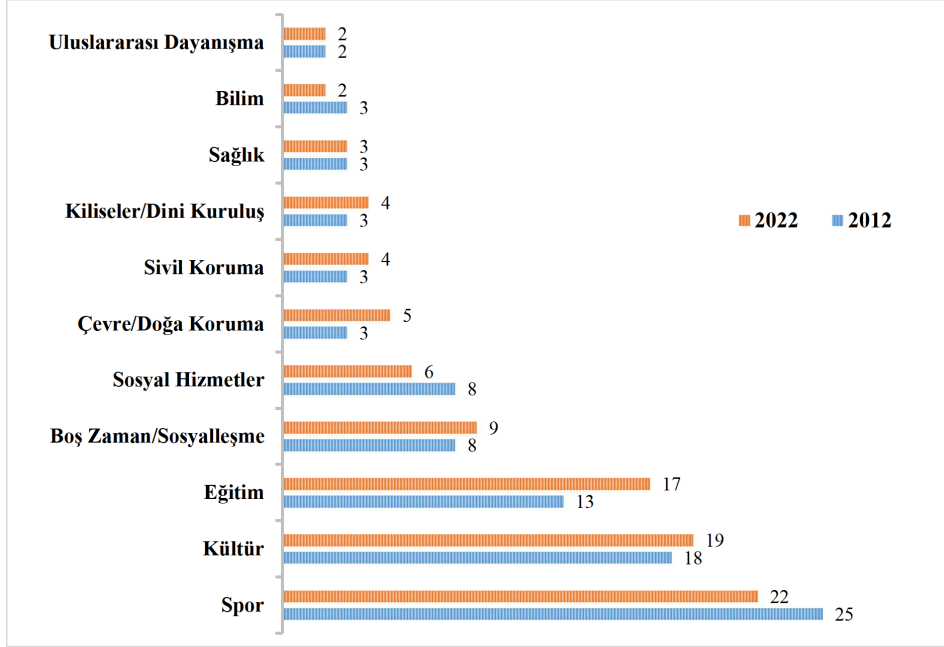
Almanya'da hür ve dayanışmacı bir sivil toplum örgütlenmesinin temel unsurlarından biri olarak görülen vakıflarla alakalı istatistikler de sivil toplum anlayışının niteliğinin ortaya konulması bakımından önemlidir. Alman toplumunda günümüzdeki hukukî düzenlemelerle tamamen örtüşmüyor olsa da vakıfların geçmişinin yaklaşık bin yıl öncesine tarihlendiği; ülkede hâlen faal durumda olan vakıflardan beş tanesinin de 12. yüzyıldan evvel kurulmuş olduğu bilinmektedir (Bundesverband Deutscher Stiftungen, 2014: 21-35). Bu köklü geçmiş düşünüldüğünde de Almanya'da vakıf sayılarının gelişiminin pozitif bir trende sahip olması aslında beklenen bir sonuçtur. Hakikaten de incelendiğinde meselâ 1980'lerde yıllık ortalama 150 yeni vakıf kurulurken (Statistisches Bundesamt, 2005: 187) bu rakam 1990-2022 arası için 640 olarak hesaplanmıştır (Şekil 3). Yine tıpkı kayıtlı derneklere olduğu vakıfların da yıllar içerisinde sadece sayılarının (krş. Tablo 2) artmadığı, 100 bin kişi başına düşen vakıf sayısının da fazlaştığı; bu rakamın 2013'te 25 iken 2022'de 30,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir (Bundesverband Deutscher Stiftungen, 2014: 56; Bundesverband Deutscher Stiftungen, 2023a).

Kaynak: Bundesverband Deutscher Stiftungen, 2023b.

Şekil 3. Almanya'da yeni kurulan vakıfların sayıları (1990-2022).

Almanya’da sivil toplumun gelişmesine önemli bir veri olarak yeni kurulan sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanları incelendiğinde bunların eğitim-öğretim, uluslararası dayanışma, sosyal bakım gibi fonksiyonları üstlenen alanlarında daha sık olduğu görülmektedir. Bu ise Almanya için daha klasik alanlar olarak nitelendirilen sporda, eğlence veya sosyalleşmede sivil toplumun ilgisinin gerilediğine bir işaret kabul edilmektedir. Bir de bu duruma Şekil 4 göz önünde bulundurularak bakıldığında Almanya’da –tıpkı yukarıda gönüllü faaliyetlere katılanların organizasyon tercihlerinde de işaret edildiği üzere- örgütlü sivil toplum yapılanmasında bir yapısal değişiklik döneminden geçildiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Schubert vd., 2022: 7).

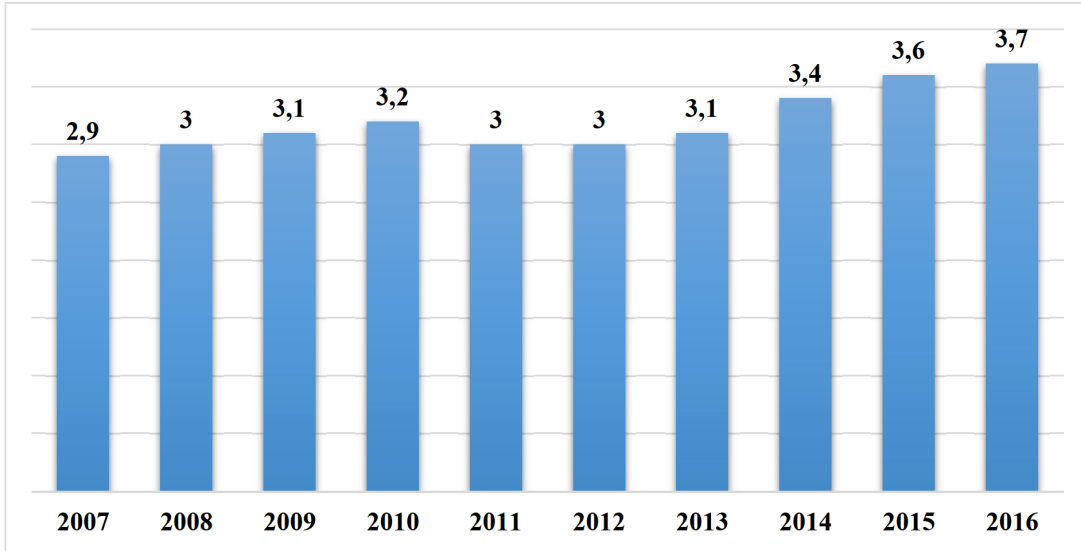

Kaynak: Schubert vd., 2023a: 12

Şekil 4. Almanya’da sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanlarına göre tasnifi (%).

Şekil 4’te gösterildiği üzere Almanya’da sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanlarının 2012-2022 arasında farklılaştığı görülmektedir. Aslında bu sivil toplumun rolüne atfedilen değerlerle ve bu organizasyonların kendilerini toplum şekillendirici olarak görmeleriyle ilişkilidir. Bu noktada da sivil toplum kuruluşlarının devlet ile olan ilişkisi de önemli bir konu olarak belirmektedir ve örgütlü sivil toplumun devletle olan ilişkilerinin de Almanya’da son yıllarda farklı yönelmelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen durum ise aslında az evvel işaret edilen rol anlayışındaki değişimle paralellik göstermektedir. Nitekim sivil toplumun devlet karşısındaki rollerine ilişkin Almanya’daki sivil toplum kuruluşlarının kendi anlayışlarına bakıldığında ülkedeki kayıtlı derneklerin 2016’da %64’ünün çalışmalarının kendilerince yürütülmesi ve finanse edilmesi gerektiğini düşündüğü ancak bu oranın 2022’de %54 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Benzer bir eğilim ‘çalışmalar bizim tarafımızdan yapılmalı ve devlet tarafından finanse edilmelidir’ anlayışında da vardır. Nitekim bu düşünceye sahip derneklerin oranı 2016’da %31 iken 2022’de %40 olmuştur. Dolayısıyla organizasyonların yıllar içerisinde giderek artan bir kısmının devleti finansman noktasında sorumlu gördüğü ortaya çıkmıştır (Schubert vd., 2023a:13-15). Aslında bu durum Almanya’da devletin özellikle refah sağlamada önemli bir finansör olduğu, buna mukabil sivil toplum aktörlerinin ise hizmet sunumunda öne geçtiği, simbiyotik bir ilişki olarak da nitelendirilebilecek olan, refah karmasına bir işaret olmaktadır (Freise & Zimmer, 2019a: 13).

Almanya’da sivil toplum kuruluşlarının yıllık bütçeleriyle ilgili detaylara bakıldığında ise büyük kısmının çok sınırlı finansal kaynaklara sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki 2021’de bu kuruluşların %56’sının en fazla 10.000 Avro, %11’inin 10.000-20.000 Avro arasında, %18’inin 20.000-100.000 Avro arasında, %12’sinin 100.000-1 milyon Avro arasında buna mukabil sadece %4’ünün ise 1 milyon Avro’nun üzerinde harcama yapabildiği anlaşılmaktadır. Bunların bütçelerinin oluşumunda ise üyelik aidatları ve kendilerince yapılan faaliyetlerden elde edilen fonların merkezî bir rol üstlendiği belirlenmiştir. Bu çerçevede bütçe kaynağı olarak derneklerde üyelik gelirinin en fazla öne çıkmış olduğu, kendilerince yapılan ticari faaliyetlerden de tabii olarak en fazla kooperatifler ile kâr amacı gütmeyen limited şirketlerin yararlandığı, vakıflarda ise varlık yönetiminden elde edilen gelirin önem kazandığı görülmektedir. Bu aslında sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarında, her bir türde farklı olmakla birlikte genel tabloda, iç finansmanın son derece büyük bir ehemmiyeti haiz olduğunun göstergesidir. Ancak yapılan araştırmalarda sivil toplum örgütlerinin kendi kaynaklarıyla beslenmesinin giderek azaldığı, kamu fonlarının ve bağışların iç kaynaklara nispeten fazlaşma eğiliminde olduğu ortaya konulmaktadır (Schubert vd., 2023a: 21-22).

Kaynak: Hohendanner vd., 2019: 94.

Şekil 5. Almanya'da sivil toplum kuruluşlarında ücretli çalışanları sayısı (milyon).

Almanya'da sivil toplum örgütlenmesinin bir diğer ekonomik göstergesi de emek piyasası açısından konuyu ele alınca anlaşılabilir. Her ne kadar çoğu sivil toplum kuruluşu küçük olduğundan (Priemer vd., 2019: 51;) faaliyetlerin kahir ekseriyeti (yaklaşık %70'i) gönüllü katılımcılar tarafından desteklenip yürütülüyorsa da sivil toplum kuruluşlarında 'profesyonel' çalışanların sayısında bir artış olduğu da bilinmektedir (Schubert vd., 2023a: 19). Şekil 5'ten açıkça anlaşıldığı gibi Almanya'da yıllar içerisinde sivil toplum kuruluşlarında ücretli çalışanların sayısı artan bir trende sahiptir. Bu konudaki güncel verilere bakılınca sivil toplumda ücretli istihdam edilenlerin sayısının Almanya'da 2007-2016 arasında 0,8 milyon kişiyle %27 civarında bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Yine Almanya'daki toplam istihdamın %9,5'i 2007 yılında sivil toplum kuruluşlarında iken bu oranın 2016'da 9,9'a yükselmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yani Almanya'da istihdam edilmekte olan neredeyse her on kişiden biri sivil toplum kuruluşlarında çalışmaktadır, dolayısıyla bu organizasyonlar aslında işveren olarak emek piyasasının önemli bir aktörü konumundadırlar (Hohendanner vd., 2019: 94).

Yapılan araştırmalarda Almanya'da örgütlü sivil toplumdaki istihdamın bu önemli artışında başat rolü eğitim-öğretim, sosyal hizmet ve sağlık alanlarında faaliyet gösteren organizasyonların üstlendiği gösterilmektedir (Krimmer, 2018: 202). Bahsedilen durum aslında bu alanlarda faaliyet gösteren kuruluşların Almanya'da yaşanan demografik ve sosyal değişimlerin de etkisiyle giderek önemli hâle gelecekleri düşünüldüğünde ilgi çekici olmaktadır. Çünkü bu örgütlerin zamanla daha fazla 'profesyonel—ücretli' çalışana ihtiyaç duyacakları ve dolayısıyla Almanya'da sivil toplum alanında istihdam talebinin de artma eğiliminde olması muhtemeldir. Yine bununla bağlantılı olarak Almanya'da sivil toplumda istihdam konusunda öne çıkan başka hususlar da vardır. Bunlar arasında en başta ücretli istihdamın %70'inin kadınlardan oluşması dikkat çekerken kısmî süreli çalışmanın yaklaşık %50 ile son derece fazla gerçekleşmesi ve belirli süreli iş ilişkisinin yaygın olması da önemle belirtilmelidir (Hohendanner vd., 2019: 112-112).

Buradan hareketle Almanya'da sivil toplum kuruluşlarının istihdam oluşturmadaki bu durumlarının yanına hem bu örgütlerin devletle olan ilişkisine dair algılar/düşünceler hem de finansman kaynaklarıyla ilgili durumlar eklenince de hiç şüphesiz ülkedeki sivil toplum kuruluşlarının profesyonelleşme ve piyasalaşma eğilimi açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü son yıllarda sivil toplum kuruluşlarında istihdam edilenlerin 'profesyonel' çalışanlardan oluşması artış gösterdiği gibi özellikle -ağırlık sosyal hizmet sunumuna odaklanmış kuruluşlarda olmak üzere- sivil toplumun örgütlenmesi kâr amacı gütmeyen limited şirket şeklinde gerçekleşmektedir. Böylelikle faaliyetlerin daha kolay ve verimli yürütülebilmesinin amaçlandığı düşünülmektedir. Bu bakımdan Almanya'da sivil toplum örgütlenmesinde 'işletme' mantığının ve dolayısıyla kâr amacı gütmeyen limited şirketlerin (Tablo 2'nin gösterdiği gibi) giderek ağırlık kazanması beklenen bir sonuç olmaktadır (Freise & Zimmer, 2019b: 400).

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda dünya genelinde olduğu gibi Almanya'da da sivil toplum anlayışının ve bunun bir neticesi olarak şekillenmiş kuruluşların nicel/nitel açıdan geliştirilmesi için hem fikrî sahada hem de tatbikatta gün geçtikçe önemi ve de sayısı artan çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu itibarla siyasî otoriteler de bahis mevzuu araştırmalara/girişimlere hem rağbet göstermekte hem de bir takım düzenlemelerle bunlara destek sağlamaktadırlar. Yapılan incelemeler neticesinde Alman toplumundaki sivil toplum anlayışının kökenlerini 12. yüzyıla kadar götüren çalışmaların olduğu görülmüştür. Ancak bilmek lazım ki bu anlayışı

yaklaşık dokuz yüzyıl öncesine tarihleyenler, orada topyekûn bir hareketten değil, sadece bir iki tane dini kurumun varlığından hareketle bunu söylemektedirler. Bu bakımdan Alman toplumundaki sivil toplum anlayışının modern mânâdaki ilk nüvelerine 19. yüzyılda rastlandığı kabul gören bir husustur. Yine yapılan araştırmalar neticesinde tarihî süreçte artan bir ilginin var olduğu ve bunun 1990'lardan bu yana da iyice fazlaştığı açıkça görülmektedir. Bu konuda dünya sıralamasında vasatın üstünde bir pozisyonda yer aldığını söylenebilecek olan Almanya'da yıllar itibariyle sivil toplum anlayışının giderek çeşitlenme suretiyle geliştiğini gösteren istatistikler de bunun bir neticesi olmaktadır.

Almanya'daki sivil toplum anlayışının somut yüzü olarak görülen kuruluşlar diğer ülkelerden biraz farklı bir şekilde organize olmuşlardır. Bunun en büyük sebebi ise ülkede 19. yüzyılda ortaya çıkan yardım mekanizmalarının devamı olan kuruluşların zamanın ve sosyal şartların ihtiyaçları çerçevesinde farklı statülerde ve farklı kanuni düzenlemelerle örgütlenmiş olmalarıdır. Günümüzde, özellikle de 1990'da iki Alman devletinin birleşmesiyle, arttığı ifade edilen sivil toplum kuruluşu sayılarının maalesef hepsine dair tam bir sayı vermek mümkün değildir. Bununla birlikte son yıllarda yapılmaya başlanmış olan araştırmaların ülkedeki gönüllüğün ve sivil toplumun kurumsal altyapısının anlaşılmasına ışık tuttuğu muhakkaktır. Bu çerçevede de ilki 1999'da yapılmış olan gönüllük araştırmasıyla devletin her beş yılda bir araştırma raporu yayımlayarak politikalar üretilmesine ön-ayak olduğunu söylemek lazımdır. Yine ülkedeki başlıca sivil toplum aktörü olarak derneklere/birliklere, vakıflara, kâr amacı gütmeyen limited şirketlere ve kooperatiflere dair verilerin de 2012'den beri derlendiği ve 2022 itibariyle de bunların sayılarının 656 binden fazla olduğu görülmektedir.

Farklı ülkelerdeki sivil toplum anlayışı ve organizasyonunu tasnif eden araştırmalar irdelendiğinde Almanya'nın tıpkı sosyal politika-sosyal devlet kategorizasyonunda olduğu gibi Anglo-Sakson dünyadan ve İskandinav ülkelerinden farklı bir pozisyonda konumlandırıldığı görülmektedir. Buna göre Almanya'da diğer modellerde yer alan ülkelere kıyasla sivil toplum örgütlenmesinde devletle ilişkinin güçlü olduğu, korporatist bir anlayışın benimsendiği dikkat çekmektedir. Bu özellik aslında Alman sosyal devletinin diğer organizasyon alanlarında da kendini bariz bir şekilde göstermektedir. Nitekim Almanya'nın, literatürde, sivil toplum aktörlerinin refah karması olarak adlandırılan yapıda önemli bir rol oynadığı korporatist refah devletinin modellerinden biri olarak görülüyor olması aslında özellikle sosyal hizmet ve uygulamalarının ilgililere sunulmasında devletin yanında sivil toplum örgütlerine de geniş bir alan bırakılması anlamı taşımaktadır (Freise & Zimmer, 2019a: 11). Bu durum her şeyden önce Alman millî devletinin inşa süreciyle ilişkili olarak gelişen sosyal politika-sosyal devlet anlayışının tezahürüdür. Dolayısıyla yüz yılı aşan bir sürede gelişen *yol bağımlılığından* söz etmek mümkündür. Fakat son yıllarda hem topyekûn Almanya'da sosyal politika-sosyal devlet alanında yaşanan reform hareketleri ve bunlara dayanarak geliştirilen uygulamaların varlığı (bkz. Kalkan, 2022), hem de özellikle de demografik gelişmelerden kaynaklanan sosyal değişimler ile tercihlerin ortaya çıkardığı durum önemli sonuçlara gebe olmaktadır.

Çalışmada gösterildiği üzere Alman sivil toplumunun son yirmi-otuz yıldaki gelişimi aslında değişik süreçleri bir araya getiren bir resmi ortaya çıkarmaktadır. Farklı araştırmalarca yapısal bir dönüşüme işaret edildiği görülürken, Krimmer vd. (2022) tarafından belirtildiği üzere, bir yandan kâr amacı gütmeyen limited şirketlerin büyümesi ve diğer taraftan sivil toplum katılımının informelleşmesi eğilimi, Alman sivil toplum anlayışının ana karakteri olan korpartist kurumsal temellerin eşzamanlı bir şekilde zayıflamasına da zemin hazırlamaktadır. Gerçekten de çalışmanın son kısmında ortaya konulduğu üzere Almanya'da son yapılan gönüllük araştırmalarına göre gönüllü faaliyette bulunma eğiliminin ülkede gün geçtikçe artan bir trende sahip olduğu fakat bununla birlikte gönüllü faaliyette bulunanların bu faaliyetlerini informel şekillerde yapma temayüllerinin de yirmi yıllık süreçte fazlaştığı anlaşılmaktadır. Bu ise örgütlü sivil toplumun yapısına etki edebilecek bir durumdur ve esâsen Almanya açısından bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bir başka deyişle Almanya'da örgütlü sivil toplum büyümekte bunun ana karakteristiği de 'dönüşüm' olmaktadır. Dolayısıyla Alman sivil toplum rejiminin (yani anlayış ve organizasyonel yapının) de sosyal politikanın dönüşmesi bağlamında (bkz. Kucur, 2021: 236-262) -Alman sosyal politika ve sosyal devlet yaklaşımında olduğu gibi- kendisine bir konum araması mukadderdir; bu kapsamda kısmen Anglo-Sakson/liberal sivil toplum rejimi anlayışına doğru evrilmesi söz konusu olabilecektir. Çünkü Almanya'da sivil toplum örgütlenmesinde artarak görülmeye başlanan 'işletmecilik' mantığının ve profesyonelleşme eğiliminin, Anglo-Sakson/liberal sivil toplum rejimi anlayışındakine benzer şekilde, *piyasaya* daha fazla yer açacak bir durum olduğu muhakkaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Yazarların ORCID ID'leri / ORCID IDs of the authors

Murat Kalkan 0000-0002-7079-5238

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Aktive Bürgerschaft e.V. (2014). *Deutsche zivilgesellschaftliche Traditionen*, http://www.aktive-buergerschaft.de/buergergesellschaft/basisinformationen/entwicklung_und_diskurs/deutsche_traditionen#.VKGxXv9ACM. (19.12.2014).
- Alber, J. (1989). Die Bundesrepublik Deutschland im internationalen Vergleich. N. Blüm H. F. Zacher (Ed.), *40 Jahre Sozialstaat Bundesrepublik Deutschland*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft. 783-795.
- Alscher, M., Priller, E. (2013). Zivilgesellschaftliches Engagement. Statistisches Bundesamt, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung (Ed.), *Datenreport 2013: Ein Sozialbericht für die Bundesrepublik Deutschland*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung (bpb). 350-356.
- Alscher, M., Priller, E., Burkhardt, L. (2021). Zivilgesellschaftliches Engagement. Statistisches Bundesamt, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung (Ed.), *Datenreport 2021: Ein Sozialbericht für die Bundesrepublik Deutschland*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung (bpb). ss. 399-407.
- Althammer, J. W., Lampert, H., Sommer, M. (2014). *Lehrbuch der Sozialpolitik*. Berlin-Heidelberg: Springer Verlag.
- Anheier, H. K., List, R. A. (2005). *A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Non-Profit Sector*, London and New York: Routledge.
- Arriagada, C., Karnick, N. (2022). Motive für freiwilliges Engagement, Beendigungsgründe, Hinderungsgründe und Engagementbereitschaft. J. Simonson, N. Kelle, C. Kausmann, C. Tesch-Römer (Ed.), *Freiwilliges Engagement in Deutschland: Der Deutsche Freiwilligensurvey 2019*. Wiesbaden: Springer VS. 125-149.
- Aslan, S. (2010). Sivil toplum ve demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2). 357-374.
- Aykaç, B., Durgun, Ş. (2014). Hükümet Dışı Bir Örgütlenme Olarak Dini Topluluklar ve Sivil Toplum Düşüncesi. G. Durgun, U. Saran, Y. Pustu (Ed.), *Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi Bildiriler Kitabı*, Ankara: Kamu Araştırmaları Vakfı Yayınları. 589-602.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (4. Bs). C. 3, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bäcker, G., Naegel, G., Bispinck, R., Hofemann, K., Neubauer, J. (2010). *Sozialpolitik und soziale Lage in Deutschland: Band 1- Grundlagen, Arbeit, Einkommen und Finanzierung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Baş, M. F. (2022). Almanya'da Gönüllülük. M. Şentürk (Ed.), *Dünyada Gönüllülük Çalışmaları*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 19-38.
- Böhnisch, L., Schröer, W. (2016). *Das Sozialpolitische Prinzip: Die eigene Kraft des Sozialen an den Grenzen des Wohlfahrtsstaats*. Bielefeld: transcript Verlag.
- Bundesverband Deutscher Stiftungen. (2014). *Zahlen, Daten, Fakten zum deutschen Stiftungswesen*, Berlin: Bundesverband Deutscher Stiftungen e.V.
- Bundesverband Deutscher Stiftungen. (2023a). *Stiftungsbestand, Dichte und Wachstum 2022*. https://www.stiftungen.org/fileadmin/stiftungen_org/Stiftungen/Zahlen-Daten/2022/Stiftungsbestand-Dichte-Wachstum-2022.pdf. (10.05.2023).
- Bundesverband Deutscher Stiftungen. (2023b). *Stiftungserrichtungen 1990-2022*. https://www.stiftungen.org/fileadmin/stiftungen_org/Stiftungen/Zahlen-Daten/2022/Stiftungserrichtungen-1990-2022.pdf (10.05.2023).
- Charities Aid Foundation. (2022). *World Giving Index 2022*. https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/caf_world_giving_index_2022_210922-final.pdf. (28.04.2023).
- Einolf, C. J. (2015). The Social Origins of the Nonprofit Sector and Charitable Giving. P. Wiepking, F. Handy, (Ed.), *The Palgrave Handbook of Global Philanthropy*. London: Palgrave Macmillan. 509-529.
- Erdem, T. (1997). Sivil topluma kavramsal bir bakış. *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(Yaz 97), 207-214.
- Frech, S. (2007). Bürgerschaftliches Engagement. *Der Bürger im Staat*, (4/2007). 202-203.
- Freise, M., Zimmer, A. (2019a). Zivilgesellschaft und Wohlfahrtsstaat in Deutschland: Eine Einführung. M. Freise, M., A. Zimmer. (Ed.), *Zivilgesellschaft und Wohlfahrtsstaat im Wandel: Akteure, Strategien und Politikfelder*. Wiesbaden: Springer VS. 3-22.
- Freise, M., Zimmer, A. (2019b). Zivilgesellschaft und Wohlfahrtsstaat in Deutschland: Ein kurzer Ausblick. I M. Freise, M., A. Zimmer. (Ed.), *Zivilgesellschaft und Wohlfahrtsstaat im Wandel: Akteure, Strategien und Politikfelder*. Wiesbaden: Springer VS. 395-402.
- Gensicke, T. (2006). Bürgerschaftliches Engagement in Deutschland, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 12/2006 (März). 9-16.
- Grande, E. (2021). Wie wichtig ist die Zivilgesellschaft?: Einführende Bemerkungen. B. Grande, E. Grande, U. Hahn (Ed.), *Zivilgesellschaft in der Bundesrepublik Deutschland: Aufbrüche, Umbrüche, Ausblicke*. Bielefeld: transcript Verlag. 13-20.
- Hohendanner, C., Priemer, J., Rump, B., Schmitt, W. (2019). Zivilgesellschaft als Arbeitsmarkt. H. Krimmer (Ed.), *Datenreport Zivilgesellschaft*. Wiesbaden: Springer VS. 93-112.
- Hummel, S., Pfrirter, L., Strachwitz, R. G. (2022). *Zur Lage und den Rahmenbedingungen der Zivilgesellschaft in Deutschland: ein Bericht*. (Opuscula, 159). Berlin: Maecenata Institut für Philanthropie und Zivilgesellschaft.
- Kalkan, M. (2020). Almanya'da sosyal politika-sosyal devlet. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 167-170.
- Kalkan, M. (2022). *Sosyal Politika Açısından Almanya'da Emek Piyasasının Organizasyonu*. Ankara: TAEM (Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi) Yayınları.
- Kamlage, J.-H. (2008). *The Awakening Giant: The Development Of Civil Society Infrastructure in Germany*.

- https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1804851. (08.05.2023).
- Karnick, N., Simonson, J., Hagen, C. (2022). Organisationsformen und Leitungsfunktionen im freiwilligen Engagement. J. Simonson, N. Kelle, C. Kausmann, C. Tesch-Römer (Ed.), *Freiwilliges Engagement in Deutschland: Der Deutsche Freiwilligen survey 2019*. Wiesbaden: Springer VS. 183-202.
- Kaufmann, F.-X. (2013). *Thinking About Social Policy: The German Tradition*. F.-X. Kaufmann (Ed.), *Thinking About Social Policy: The German Tradition*. Berlin-Heidelberg: Springer Verlag. 23-153.
- Kayagil, M. E. (2016). Tarihsel Perspektiften Japonya’da Sivil Toplum Kuruluşları. *Çalışma ve Toplum*, 4(51), 1769-1792.
- Kessler, G. (1945). *İçtimai Siyaset*. (Çev. Orhan Tuna). İstanbul: Milli Mecmua Basımevi.
- Klein, A. (2000). *Der Diskurs der Zivilgesellschaft*. (Münsteraner Diskussionspapiere zum Nonprofit-Sektor, 6). Münster: Universität Münster.
- Kocabaş, F. (2010). *Sosyal Politika Aracı Olarak Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar*, İstanbul: Nisan Kitabevi.
- Kocka, J. (2001): Zivilgesellschaft: Zum Konzept und seiner sozialgeschichtlichen Verwendung. J. Kocka, P. Nolte, S. Randeria, S. Reichardt, (Ed.) *Neues über Zivilgesellschaft. Aus historisch-sozialwissenschaftlichem Blickwinkel*. Discussion Paper P01-801. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin (WZB). 4-21.
- Kocka, J. (2002). Das Bürgertum als Träger von Zivilgesellschaft – Traditionslinien, Entwicklungen, Perspektiven, in: Enquete-Kommission „Zukunft des Bürgerschaftlichen Engagements“ Deutscher Bundestag (Hrsg.): *Bürgerschaftliches Engagement und Zivilgesellschaft*. Wiesbaden: Springer Fachmedien. ss. 15-22.
- Kocka, J. (2003). Zivilgesellschaft in historischer Perspektive. *Forschungsjournal Soziale Bewegungen*, 16(2), 29-37.
- Kocka, J. (2004). Zivilgesellschaft in historischer Perspektive. R. Jessen, S. Reichardt, A. Klein, A. (Ed.), *Zivilgesellschaft als Geschichte: Studien zum 19. und 20. Jahrhundert*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. 29-42.
- Kocka, J. (2010). *Civil Society and Dictatorship in Modern German History*. Hanover: University Press of New England
- Krimmer, H. (2018). Konturen und Strukturwandel der organisierten Zivilgesellschaft. *Forschungsjournal Soziale Bewegungen*, 31(1-2), 195-203.
- Krimmer, H., Schubert, P., Tahmaz, B. (2022). Informalisierung, Deinstitutionalisierung, Politisierung: Überlegungen zum Strukturwandel von Zivilgesellschaft. *Forschungsjournal Soziale Bewegungen*, 35(3), 467-483.
- Kucur, F. (2021). *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- May, M. (2011). Sosyal Politikada Karşılaştırmalı Çalışmaların Rolü. (Çev. Ş. Gökbayrak). P. Alcock, M. May, K. Rowlingson (Ed.), *Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi. 543-554.
- Özdemir, S. (2004). Kâr Gütmeyen Kuruluşlar (KGK) ve Sosyal Refah’ın sağlanmasında artan rolü. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (48), 129-161.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özdemir, S., Başel, H., Şenocak, H. (2009). Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’nın Artan Önemi ve Üsküdar’da Faaliyet Gösteren Bazı STK’lar Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (56). 151-234.
- Piekenbrock, D., Hennig, A. (2013). *Einführung in die Volkswirtschaftslehre und Mikroökonomie*. Berlin-Heidelberg: Springer Gabler.
- Priemer, J., Bischoff, A., Hohendanner, C., Krestakies, R., Rump, B., Schmitt, W. (2019). Organisierte Zivilgesellschaft. Krimmer, H. (Ed.), *Datenreport Zivilgesellschaft*. Wiesbaden: Springer VS. 7-54.
- Rosenski, N. (2012). Die wirtschaftliche Bedeutung des Dritten Sektors. *Wirtschaft und Statistik-WISTA*, März 2012. 209-217.
- Roth, R. (2001). *NGOs and transnationale soziale Bewegungen als Akteure für eine Weltzivilgesellschaft*, <http://www.boell-hessen.de/archivseite/pol/ngos.htm>. (28.02.2023).
- Sachße, C. (2002a). Traditionslinien bürgerschaftlichen Engagements in Deutschland. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, (9). 3-5.
- Sachße, C. (2002b). Traditionslinien bürgerschaftlichen Engagements. Enquete-Kommission „Zukunft des Bürgerschaftlichen Engagements“ Deutscher Bundestag (Ed.), *Bürgerschaftliches Engagement und Zivilgesellschaft*, Wiesbaden: Springer Fachmedien. 23-28.
- Salamon, L. M., Anheier, H. K. (1998). Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 9(3), 213-248.
- Schmidt, M. G. & Ostheim, T. (2007). Der Aufbau staatlicher Sozialpolitik im deutschen Kaiserreich. M. G. Schmidt, T. Ostheim, N. A. Siegel, R. Zohlnhöfer (Ed.), *Der Wohlfahrtsstaat: Eine Einführung in den historischen und internationalen Vergleich*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. 123-130.
- Schmidt, M. G. (2021). Geschichte der Zivilgesellschaft in der Bundesrepublik Deutschland. B. Grande, E. Grande, U. Hahn (Ed.), *Zivilgesellschaft in der Bundesrepublik Deutschland*. Bielefeld: transcript Verlag, 21-34.
- Schubert, P., Tahmaz, B. & Krimmer, H. (2023a). *Erste Befunde des ZiviZ-Survey 2023 — Zivilgesellschaft in Krisenzeiten: Politisch aktiv mit geschwächten Fundamenten*. Berlin: ZiviZ im Stifterverband.
- Schubert, P., Tahmaz, B. & Krimmer, H. (2023b). *ZiviZ-Survey 2023: Methodenbericht*. Berlin: ZiviZ im Stifterverband.
- Schubert, P., Tahmaz, B., Krimmer, H. (2022). *Vereine in Deutschland im Jahr 2022: Aktuelle Zahlen zum Strukturwandel der unterschiedlichen Geschwindigkeiten*. (Discussion Paper-Ausgabe 03, 04. Juli 2022). Berlin: ZiviZ im Stifterverband.
- Schuppert, G. F. (2002). Aktivierender Staat und Zivilgesellschaft—Versuch einer Verhältnisbestimmung. Enquete-Kommission „Zukunft des Bürgerschaftlichen Engagements“ Deutscher Bundestag (Ed.), *Bürgerschaftliches Engagement und Zivilgesellschaft*, Wiesbaden: Springer Fachmedien, 185-207.
- Sesselmeier, W., Somaggio, G., Yollu, A. (2006). *Mögliche Implikationen der gegenwärtigen Arbeitsmarktreformen für die zukünftige Entwicklung der Arbeitslosenversicherung*. Düsseldorf: Hans-Böckler-Stiftung.
- Seyyar, A. (2008). *İngilizce-Almanca Karşılıklı ve Türkçe Açıklamalı Sosyal Siyaset Terimleri: Ansiklopedik Sözlük*, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

- Sezen, Y. (2005). *Hümanizm ve Türkiye*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Simonson, J., Kelle, N., Kausmann, C., Karnick, N., Arriagada, C., Hagen, C., Hameister, N., Huxhold, O., Tesch-Römer, C. (2021). *Freiwilliges Engagement in Deutschland: Zentrale Ergebnisse des Fünften Deutschen Freiwilligensurveys (FWS 2019)*. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.
- Simonson, J., Kelle, N., Kausmann, C., Tesch-Römer, C. (2022a). Einleitung: Zwanzig Jahre Deutscher Freiwilligensurvey. J. Simonson, N. Kelle, C. Kausmann, C. Tesch-Römer, (Ed.), *Freiwilliges Engagement in Deutschland: Der Deutsche Freiwilligensurvey 2019*. Wiesbaden: Springer VS. 11-28.
- Simonson, J., Kelle, N., Kausmann, C., Tesch-Römer, C. (2022b). Freiwilliges Engagement im Zeitvergleich. J. Simonson, N. Kelle, C. Kausmann, C. Tesch-Römer, (Ed.), *Freiwilliges Engagement in Deutschland: Der Deutsche Freiwilligensurvey 2019*. Wiesbaden: Springer VS. 53-65.
- Spengler, N., Hubrich, D.-K., Tamm, T., Alscher, M., Priller, E. (2011). Landkarte zur Datenlage: Dritter Sektor/Zivilgesellschaft (Projektbericht). Zivilgesellschaft in Zahlen. Heidelberg-Berlin: Centrum für soziale Investitionen und Innovationen (CSI), Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB).
- Spengler, N., Priemer, J. (2011). *Daten zur Zivilgesellschaft: Eine Bestandsaufnahme*, Essen: Stifterverband.
- Statistisches Bundesamt. (2005). *Datenreport 2004: Zahlen und Fakten über die Bundesrepublik Deutschland*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung (bpb).
- Strachwitz, R. G. (2020). *Basiswissen Zivilgesellschaft*. (Opuscula, 140). Berlin: Maecenata Institut für Philanthropie und Zivilgesellschaft.
- Strachwitz, R., Priller, E., Triebe, B. (2020). *Handbuch Zivilgesellschaft*. Berlin-Boston: De Gruyter Oldenbourg.
- Şahin, L., Öztürk, M. (2008). Küreselleşme sürecinde sivil toplum kuruluşları ve Türkiye'de durumu. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (54), 3-29.
- Şenkal, A. (2003). Küreselleşme, sosyal politikanın dönüşümü ve sivil toplum örgütleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (45), 97-123.
- Şenkal, A. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Taşçı, F. (2020). *Sosyal Refah: Bütüncül Bir Perspektif*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tokol, A. (2012). Sosyal Politikanın Tarafları. A. Tokol, Y. Alper. (Ed.). *Sosyal Politika*. Bursa: Dora Yayıncılık. 37-76.
- TÜSEV. (2006). *Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci (Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu)*, İstanbul: TÜSEV Yayınları.
- Uğur, S. (2011). *Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Yumurtacı, A. (2019). Tarihsel süreçte Almanya'da kar amacı gütmeyen kuruluşların gelişimi ve yapısı. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 119-143.
- Zimmer, A. (2000). Einleitung. A. Zimmer, E. Priller. (Ed.), *Der deutsche Nonprofit-Sektor im gesellschaftlichen Wandel: Zu ausgewählten Ergebnissen der deutschen Teilstudie des international vergleichenden Johns Hopkins Projektes*, Münster: Westfälischer Wilhelms-Universität. 3-15.
- Zimmer, A. (2007). *Vereine-Zivilgesellschaft konkret*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Zimmer, A. (2019). Wohlfahrtsstaatlichkeit in Deutschland: Tradition und Wandel der Zusammenarbeit mit zivilgesellschaftlichen Organisationen. M. Freise, A. Zimmer, (Ed.), *Zivilgesellschaft und Wohlfahrtsstaat im Wandel: Akteure, Strategien und Politikfelder*. Wiesbaden: Springer VS. 23-54.
- ZiviZ. (2023). *ZIVIZ-SURVEY: Die zentrale repräsentative Datenerhebung zur organisierten Zivilgesellschaft in Deutschland*. <https://www.ziviz.de/ziviz-survey>. (10.04.2023).

Atıf Biçimi / How Cite This Article

Kalkan, M. (2023). Almanya'da sivil toplum anlayışı ve organizasyonu. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 84, 209-225. <https://doi.org/10.26650/jspc.2023.84.1274999>